

DOWN TO #81 EARTH

Uitgave Vereniging Milieudefensie
Friends of the Earth Netherlands
Jaargang 15 / februari 2024

Middeleeuwse
akkers helpen
natuur in de
Achterhoek

Vervuiling in
Guanabara-baai
met hulp van
Nederland

Op naar de volgende klimaatzaak

Miljoenen plastic balletjes zijn van een vrachtschip gevallen en spoelen sinds half december aan op stranden in noordwest Spanje. Bewoners van de kustgebieden spreken van een 'vloedgolf aan nurdles'. Honderden vrijwilligers ruimen de kust op. Een lastige taak: de nurdles hebben een doorsnede van maar 5 millimeter en moeten uit het zand en het water gezeefd worden. De nurdles zijn gemaakt van pet, een soort plastic die weliswaar niet giftig maar ook niet afbreekbaar is, en daardoor een enorme milieuramp voor het gebied betekent. ■

BEELD: ANP FOTO

8

Guanabara-baai

De strijd tegen oliereuzen in de Braziliaanse baai is niet zonder gevaar. Dat ondervindt de activistische vissersfamilie Anderson al jaren.

12

Vrouwenpower

Vrouwen kunnen de klimaatcrisis oplossen, schrijft Ralien Bekkers. Dat is wel wat kort door de bocht, vindt onder meer universitair docent Shivant Jhagroe.

16

The Oatly Chronicles

Podcastmaker Katz Laszlo vertelt over groen kapitalisme en haar onderzoek naar de voor- en nadelen van het havermerk. Wanneer is het groen genoeg?

26

Klimaatzaak ING

Milieudefensie kondigde in januari de nieuwe klimaatzaak aan. Achter de schermen werkt een jong en bevlogen team al jaren aan de voorbereiding.

38

Achterhoeks schoon

Met het restaureren van middeleeuwse akkers wordt in de Achterhoek oud cultuurlandschap in ere hersteld. Daarmee is ook de biodiversiteit een handje geholpen.

15/25/35

In actie/de fotograaf

Alle drie willen ze met foto's een verhaal vertellen dat mensen kan overtuigen. Edo Landwehr kiest voor de kracht van beeldtaal om mensen met de neus op de feiten drukken. Voor Georges Senga is fotografie een manier om mensen te ontmoeten, samen te brengen en hun stem te laten horen. Mona van den Berg kan haar werk en activisme niet los zien van elkaar en brengt juist het verzet en de mensen die aan oplossingen werken in beeld.

En verder

- 02 In beeld: nudles op het strand
- 07 Kort nieuws & Schot
- 20 Doe het lekker zelf: repareren
- 22 Bondgenoten: Humanistisch Verbond
- 31 Column Mounir Samuel
- 36 Hanoeman leest: water is leven
- 37 Cultuurtips
- 43 Wisselcolumn: Lena Hartog
- 44 Samen eten: De Sering
- 47 Brieven & Bijlo's lijstje

Colofon

Down to Earth
Nummer 81, februari 2024
Down to Earth is een uitgave van Vereniging Milieudefensie. Het wordt gemaakt op basis van een onafhankelijk redactiestatuut. De artikelen geven niet noodzakelijk het standpunt van Milieudefensie weer.

Contact
Postbus 19199
1000GD Amsterdam
020 626 26 20
redactie@downtoearthmagazine.nl
www.downtoearthmagazine.nl

Redactie
Carolien Ceton (hoofdredacteur),
Esmee de Gooyer (redacteur)

Medewerkers
Sven Bersee, Rinske Bijl, Vincent Bijlo,
Michiel Bussink, Robert Elsing, Radjan
Hanoeman, Lena Hartog, Anne Havelaar,
Katja Keuchenius, Mirjam van der
Linden, Wilma van der Maten, Mounir
Samuel, Bas van der Schot, P  p   Smit,
Marius Troost, Michiel Wijnbergh, Hilde
Wijnen, Marije Wilmink.

Redactieraad
Marlijn Dingshof, Karen van den Einde,
Erica Meijers

Art-direction en vormgeving
Curve Mags and More

Druk
Moderna Printing
Gedrukt op 100% kringlooppapier.

Abonnement
Minimaal  35,- per jaar voor zes nummers.
Je bent dan ook lid van Milieudefensie.

Wijzigen kan bij de Servicelijn
service@milieudefensie.nl of 020 626
26 20, ma t/m do tijdens kantooruren.
Opzeggen kan via 020 205 14 21,
ma t/m vr tijdens kantooruren.

Commentaar/Ceton

Nieuw jasje

Ik koop niet graag nieuwe spullen. Repareren is beter nietwaar, tegen verspilling en zo, maar stiekem heb ik gewoon een pesthekel aan shoppen. Een gemiddelde winkelstraat op zaterdag is mijn persoonlijke versie van de hel. Het vagevuur of drie dolle dwaze dagen in de Bijenkorf? Als ik kon kiezen dan wist ik het wel. Maar soms voldoet het oude niet meer. Kapot, verouderd, of zoals de vormgeving van dit blad: simpelweg toe aan een update. Na 14 jaar werd het weleens tijd! Het is even wennen misschien, maar hopelijk zijn jullie lezers

er net zo blij mee als wij van de redactie. Ook de inhoud heeft een update – of eigenlijk: upgrade! – gekregen. Hilde Wijnen maakt niet langer *De Consument* maar trakteert ons ieder nummer op een welgemeende poging om haar huis-tuinen-keuken wat groener te maken. Deze keer slaat ook zij aan het repareren, van een welhaast antieke stofzuiger (p 20). Ook huiskok Michiel Bussink gooit het over een andere boeg. Hij laat zijn eigen recepten voortaan in de la liggen en schuift aan tafel bij andere duurzame koks en *foodies*, te be-

ginnen bij de vrijwilligers van volkskeuken De Sering in Amsterdam (p 44). Onze vaste recensent Thomas van Slobbe was toe aan welverdiende rust, vanaf nu neemt Radjan Hanoeman – eerder als boekenclub-*Activist* in *Down to Earth* te bewonderen – ons mee op reis door de wereld van verhalen. Lena Hartog vraagt zich af wat haar te doen staat in deze crisistijden op pagina 43, een plek die ze deelt met Lawrence Cheuk en andere opiniemakers. En op pagina 31 vertelt Mounir Samuel over wat hem het meest aan het hart gaat.

Ondertussen moet ik hoognodig een knoop doorhakken over mijn winterjas. Er vallen gaten in, de rits blijft haken in loshangende stiksels, waterdicht is -ie, sja, dat herinner ik me allang niet meer. Afgelopen week scheurde een mouw eraf. Ik kan hem natuurlijk n og een keer onder de naaimachine leggen, maar zelfs ik heb mijn grenzen. Dan toch maar naar de winkel. En als ik eerlijk ben: hij is wel echt lekker warm, mijn nieuwe tweedehandsje.

Carolien Ceton, hoofdredacteur

MILIEUDEFENSIE ON TOUR

DE KLIMAATZAAK ING

TivoliVredenburg
woensdag 6 maart
20.00 - 22.00 uur

Welke rol speelt ING in de klimaatcrisis?
En wat kan jij doen tegen grote vervuilers
die geen verantwoordelijkheid nemen?
In een afwisselend programma met
gesprekken, spoken word, muziek en expo,
krijg je antwoord op deze en meer vragen.
**We gaan tijdens deze avond
in gesprek met onder anderen:**

Gespreksleider:
Sofie van den Enk
bekend van o.a.
Keuringsdienst van Waarde

Donald Pols
Directeur
Milieudefensie

Nine de Pater
Campaigner
Milieudefensie

Tim Bleeker
Klimaatjurist
Vrije Universiteit

Yara van Heugten
Journalist
Follow the Money

Tickets en meer info:
bit.ly/On-Tour-ING
of scan de QR code

Schot

Fast fashion
Polyesterproducenten worden
steeds afhankelijker van Russische
olie. De fast fashionmerken waar
zij aan leveren zijn hiervan op de
hoogte, maar het merendeel zwijgt
erover, volgens onderzoek van
Changing Markets Foundation.

Friesland
In het skigebied Gulmarg in de
Jammu en Kasjmir-regio is maar
één dag sneeuw gevallen in
december en januari, normaal
gesproken het hoogseizoen.

Mexico
De grensmuur tussen de VS en
Mexico zorgt voor problemen:
de route loopt dwars door
een natuurreservaat. De oases
liggen aan de Amerikaanse
kant, waardoor dieren aan de
Mexicaanse kant van de stalen
muur niet meer bij water kunnen
komen.

COP29
Na kritiek zijn er toch vrouwen
aangesteld in de COP29-organisatie
van gastland Azerbeidzjan. De
klimaatop wordt overigens weer
gehost door een voormalige
oliebaas.

Vogelgriep
De dode ijsbeer die in Alaska werd
gevonden, blijkt te zijn overleden
aan vogelgriep. Eerder zijn daar
al drie vossen, een bruine beer
en een zwarte beer aan het virus
overleden.

Jammu en Kasjmir
In het skigebied Gulmarg in de
Jammu en Kasjmir-regio is maar
één dag sneeuw gevallen in
december en januari, normaal
gesproken het hoogseizoen.

Europa
De Europese Unie verbiedt
misleidende duurzaamheidsclaims
over CO₂-compensatie.
Bedrijven moeten nu met bewijs
komen voordat ze labels als
klimaatneutraal mogen gebruiken.

Indonesië
De Indonesische regering
gaat palmoliebedrijven die in
bosgebieden actief zijn boetes
opleggen van in totaal 282 miljoen
euro. De bedrijven worden
gedwongen te vertrekken en de
grond gaat terug naar de staat, die
er weer bos van zal maken.

Peru
Een groep Peruanen klaagt
oliebedrijf Repsol aan in verband
met een grote lekkage voor de
kust van het land in 2022. De
rechtszaak wordt in Den Haag
gevoerd omdat het Peruviaanse
dochterbedrijf van het Spaanse
Repsol in Nederland staat
ingeschreven.

Duitsland
De CO₂-uitstoot van Duitsland is
gedaald naar het laagste niveau
sinds de jaren 50 van de vorige

eeuw. Dit komt door de sluiting van
kolencentrales en lagere productie
van energie-intensieve industrieën.

High Seas Treaty
Palau en Chili hebben als eerste
landen het *High Seas Treaty*
bekrachtigd. Met het VN-verdrag
worden internationale wateren,
waar twee derde van de oceanen
uit bestaat, beschermd. Het
verdrag treedt in werking
wanneer 60 van de 85 landen die
het verdrag tekenden het ook
bekrachtigen.

Verenigde Staten
Het kabinet-Biden heeft de uitgave
van exportvergunningen voor
gasprojecten gepauzeerd, tot de
criteria zijn aangepast zodat ze
de impact op klimaatverandering
weergeven. Een aantal van die
projecten zijn geïdentificeerd als
'carbon mega bombs'.

Noorwegen

Het Noorse parlement heeft goedkeuring gegeven voor
diepzeemijnbouw in de Noorse Zee. Het gaat om 281 duizend km²,
een gebied ter grootte van Italië. Daar zullen mineralen zoals
magnesium, kobalt, nikkel en koper gedolven worden die nodig
zijn voor de 'groene transitie' van Noorwegen, aldus de regering
die meent dat dit op een duurzame manier kan. Milieu- en
natuurorganisaties wijzen op grote risico's voor ecosystemen en
biodiversiteit in het gebied, dat vooral bestaat uit hydrothermale
bronnen, en wijzen naar recycling en bronnen op land als
alternatief. "Het vernietigen van deze gevoelige en kwetsbare
gebieden en het elimineren van biodiversiteit... Het is echt een
risico", vertelt onderzoeker Peter Haugan, beleidsdirecteur
van het Noorse Instituut voor Zeeonderzoek en directeur van
het Geofysisch Instituut van de Universiteit van Bergen, tegen
Mongabay. "Het is een treurige dag voor Noorwegen."

“Guanabara-baai is helemaal niet dood”

In de baai van Guanabara, naast Rio de Janeiro, binden vissers met gevaar voor eigen leven de strijd aan met olie- en gasbedrijven. Ondertussen steunde Nederland vorig jaar nog deze zelfde bedrijven met 300 miljoen euro.

TEKST: CARLOS TAUTZ EN MARIUS TROOST BEELD: MARIUS TROOST

Een klein gezelschap klimt aan boord van een vissersboot. Vertegenwoordigers van Nederlandse en Braziliaanse milieu-organisaties worden op sleeptouw genomen door Alexandre Anderson de Souza en Daize Menezes de Souza, een vissersechtpaar uit een kustplaatsje ten noorden van de baai van Guanabara. De baai is hun bron van inkomsten, maar ook een afvoerput voor vervuild rioolwater en chemisch afval. En een uitvalsbasis voor de fossiele industrie in Rio de Janeiro.

Schepen varen af en aan richting Santos Basin Pre-Salt, een gigantisch olie- en gasveld een paar honderd kilometer uit de kust. Als die schepen eenmaal worden afgedankt, worden ze achtergelaten in de baai. “Er liggen hier honderden verlaten schepen, naast de honderden grote schepen uit de olie-industrie die nog in de vaart zijn”, wijst Alexandre. “Die moeten onderhouden worden, en soms gerepareerd natuurlijk. Daarbij worden giftige stoffen gebruikt, maar er is niemand die dat controleert.” Elke dag wordt er op de oevers van de baai 98 ton afval gedumpt en meer dan 1,3 miljard liter afvalwater geloosd. “Helaas is dat niet het enige grote probleem”, zegt Alexandre. De regio kent een lange geschiedenis van milieucriminaliteit, het gevolg van de groeiende fossiele industrie ter plekke.

Argwanende blikken

Rond de baai van Guanabara wonen 11 miljoen mensen, verdeeld over Rio de Janeiro en zes andere gemeenten. De baai is goed voor de productie van 500 ton vis per maand, waarvan 70 procent gevangen wordt door kleinschalige, vaak traditionele vissers zoals Alexandre en Daize. Ze komen allebei uit vissersfamilies en vissen nog steeds op de manier waarop hun ouders en hun grootouders dat deden. Daize staat daarnaast aan het hoofd van een vereniging van vrouwelijke en LGBTQ+-vissers, Alexandre is voorzitter van de lokale Vereniging van Zeelieden (Ahomar).

Alexandre en Daize sturen hun vissersboot langs talloze ondersteuningsschepen voor de fossiele industrie. De schepen liggen voor anker naast illegale scheepswerven bij de stad Niterói. Ooit waren het sardineconservenfabrieken. Nu worden er schepen gebouwd en gerepareerd, vertelt Alexandre, maar daarvoor zijn deze plekken totaal ongeschikt. Werklieden maken de schepen schoon, lassen en verven. De gevaarlijke chemicaliën die ze daarbij gebruiken, verdwijnen in zee. En dan heb je nog de illegale stortplaatsen – bekend als *big dumps* – van de kustplaatsen rond de baai. Al dat vuilnis wordt niet goed verwerkt, giftig vloeibaar afval hoopt zich op en stroomt vervolgens via de vele zijrivieren de Guanabara-baai in.

Tot slot doet het gezelschap een ‘schepenkerkhof’ aan. Roes-tige schepen, die ooit de offshore-industrie bevoorraadden, liggen half verzonken in vervallen haventjes. Niemand heeft de verantwoordelijkheid genomen om ze te ruimen. Argwanende blikken van een paar aanwezige werklieden verraden dat de bezoekers hier niet helemaal welkom zijn. “Je moet weten: vervuiling is niet het enige probleem hier”, verzucht Alexandre. In Guanabara-baai wordt gehandeld in wapens, drugs en zelfs in mensen. “Maar de Braziliaanse marine en milieuagentschap-pen doen daar niks tegen.”

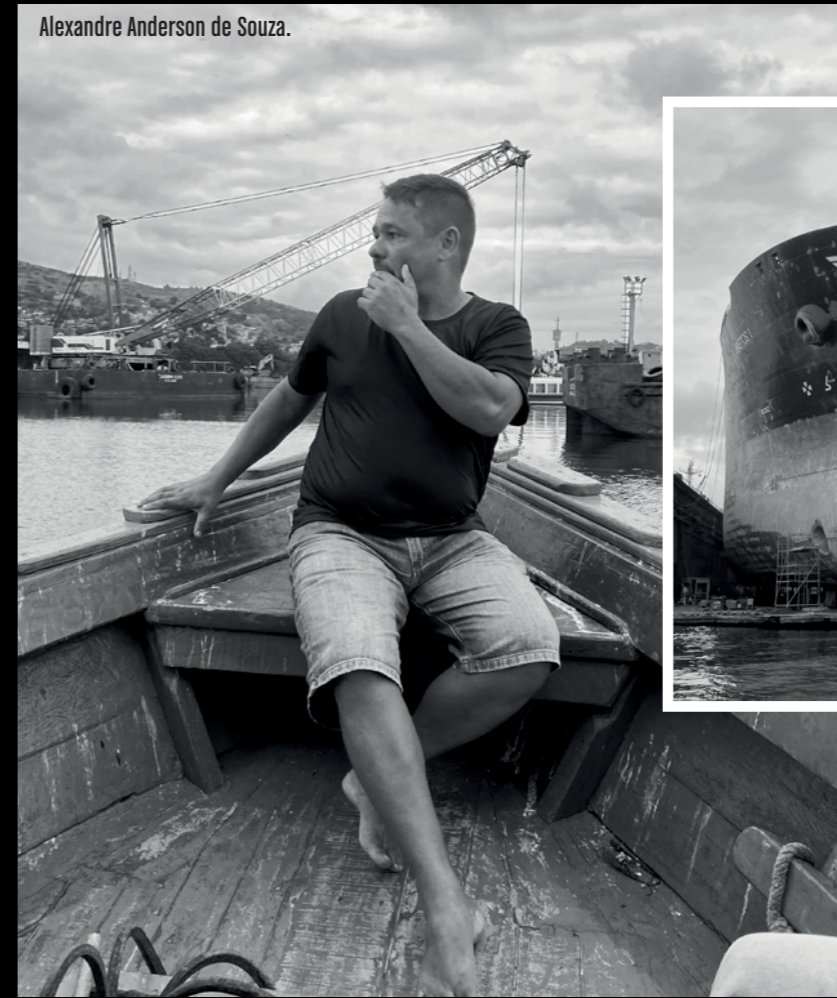
Nederlandse vlag

“Kijk, dat schip komt uit *Holanda!*” Naar de Nederlandse betrokkenheid in Guanabara-baai hoeft je niet ver te zoeken. Nederlandse maritieme bedrijven werken al jaren in de Braziliaanse fossiele industrie. Ze baggeren in de havens, leggen pijpleidingen aan en bouwen schepen. Vanwege de grote schaal en dito risico van dit soort projecten zoeken bedrijven regelmatig de steun van de Nederlandse overheid. Die steun wordt toegekend in de vorm van zogenaamde exportkredietverzekeringen – een verzekering tegen betalingsrisico’s waarbij de Nederlandse staat garant staat.

Op de klimaatop in Glasgow in 2021 beloofde Nederland te stoppen met deze vorm van steun voor fossiele energieprojecten, maar later stelde de regering dat besluit een jaar uit. In deze ‘overgangperiode’ werd vervolgens een exportkredietverzekering ter waarde van 300 miljoen euro voor een drijvend olieboorplatform verstrekt – waarmee de Nederlandse overheid lijnrecht tegen de Glasgow-belofte ingaat. Dit boorplatform van het Nederlandse bedrijf SBM Offshore zal worden ingezet in het Santos Bassin, vlakbij Guanabara-baai.

Daize Menezes de Souza.

Alexandre Anderson de Souza.

Een oud schip wordt onderhouden aan de oever bij de plaats Niterói. De chemicaliën die daarbij worden gebruikt, verdwijnen direct in zee.

De olieramp die alles veranderde

Naast al het giftige afval en de scheepswrakken, zijn ook olierampen een enorme bron van vervuiling. In de Guanabara-baai zijn drie grote olielekken geweest, de meest recente in 2000. “Meer dan een miljoen liter olie lekte er toen weg, afkomstig van een raffinaderij van het Braziliaanse staatsoliebedrijf Petrobras, in de stad Duque de Caxias”, vertelt Alexandre. “Sindsdien leven er veel minder vissers in de baai.” De olieramp was voor Alexandre en zijn collega’s de aanleiding om de vereniging Ahomar op te richten en actie te voeren tegen de illegale praktijken van de oliebedrijven.

Samen wisten ze de aandacht op de milieuproblemen te vestigen, maar tegelijkertijd werd Ahomar een doelwit voor diegenen die profiteren van de wetteloosheid in de baai. De vissers van Ahomar worden al 22 jaar op allerlei manieren bedreigd, zes van hen werden zelfs vermoord. Nadat Alexandre, Daize en een voormalig Ahomar-directeur als protest met kleine vissersboten de vaarroute van grote schepen in de baai hadden geblokkeerd, kregen ook zij doodsb bedreigingen. Ze

Naar de Nederlandse betrokkenheid in Guanabara-baai hoef je niet ver te zoeken

moesten halsoverkop hun huizen verlaten. Ongeveer 15 jaar geleden werden ze toegelaten tot het nationale programma voor de bescherming van mensenrechtenactivisten, dat wordt beheerd door de Braziliaanse overheid en de deelstaatregering van Rio de Janeiro. “Maar de bedreigingen gingen gewoon door, die bescherming stelde eigenlijk weinig voor”, herinnert Daize zich. Uiteindelijk werden hun persoonsgegevens zelfs gelekt, iets waarvoor zij de autoriteiten verantwoordelijk houden. Ze besloten het beschermingsprogramma te verlaten. “We hebben jarenlang op plekken gewoond waar onze veiligheid niet gegarandeerd was. Uiteindelijk zijn we maar terug gegaan naar ons oude huis.”

De bedreigingen zijn afkomstig van paramilitaire milities. “Dat zijn vooral voormalige politieagenten”, vertelt Daize. “Zij verzorgen de ‘beveiliging’ van verschillende vervuilende industrieën rond de baai.” Deze milities vormen een staat binnen de staat, schuwen geweld niet en knappen het vuile werk op voor grote bedrijven, zoals in dit geval het oliebedrijf Petrobras.

Verrassend herstel

Hoe hopeloos de situatie ook lijkt, de baai van Guanabara vertoont ook tekenen van herstel en is lang niet zo ‘dood’ als verschillende overheidsinstanties en bedrijven willen doen geloven. Dat is een argument dat wordt gebruikt om de vissers definitief uit de baai te verjagen, vertelt Alexandre. “De situatie is echt slecht, maar niet verloren. Dankzij initiatieven van een paar ambitieuze ambtenaren, de bewoners van de baai en vissers hebben de mangrovebossen zich na de olieramp snel hersteld.” Mangrovebossen dienen als kraamkamers voor verschillende soorten vis en schaaldieren én vormen een natuurlijke bescherming tegen schommelingen in de zeespiegel – en daarmee tegen de gevolgen van klimaatverandering. “De vervuilers blijven volhouden dat de baai dood is, maar dat is dus niet waar”, zegt Alexandre. “Sterker nog: er is weer meer zeeleven in Guanabara-baai. Vissen en zelfs waterzoogdieren zoals dolfinen keren nu terug naar de mangroven.”

Inmiddels zijn er bijna vierduizend vissers aangesloten bij het netwerk van Ahomar en heeft het een reeks internationale

Afgelopen jaar bezochten medewerkers van Both ENDS en de Braziliaanse milieuorganisatie FASE de baai van Guanabara, waar de Nederlandse overheid een drijvend boorplatform voor olie en gas financierde, om de gevolgen op mens en natuur van de fossiele industrie te onderzoeken.

prijzen gewonnen met het vrijwilligersproject *Patrulha Ambiental da Pesca* (Milieu Visserij Patrouille). Samen hebben de vissers een app ontwikkeld om misstanden in de baai te monitoren. Daarmee kunnen ze bijvoorbeeld vervuiling en olielekken rapporteren bij de relevante autoriteiten. Alexandre haalt zijn telefoon tevoorschijn en laat een kaartje zien dat lijkt op Google Maps. “Al onze vissers hebben nu deze app op hun telefoon. Hiermee kunnen we tijdens het varen op de kaart aangeven als we bijvoorbeeld een olielek zien, of een schip dat vaart waar dat niet mag. Die informatie wordt dan opgeslagen en gearchiveerd zodat we bewijs hebben waarmee we de bedrijven verantwoordelijk kunnen houden.”

Ondertussen worden, behalve Daize en Alexandre, nog acht andere vissers in het Ahomar-netwerk bedreigd. Maar dit weerhoudt hen er niet van hun werk voort te zetten. Alexandre: “We worden steeds bekender in de regio, we hopen dat die aandacht ons enigszins beschermt. Onze tegenstanders willen ons hier weg hebben natuurlijk. Maar we verlaten de baai niet.”

“Het is tijd voor vrouwen om de klimaatcrisis op te lossen”

Er is meer vrouwelijk leiderschap nodig om de klimaatcrisis het hoofd te bieden, schrijft **Ralien Bekkers**. “Het is de hoogste tijd dat mannen een stapje opzij doen.”

In theorie is iedereen wel voor meer gelijkheid tussen mannen en vrouwen, merkte Ralien Bekkers tijdens haar werk voor internationale organisaties als de Verenigde Naties en het NDC Partnership – een coalitie van tweehonderd landen en instituties om de doelen van het Parijsakkoord te realiseren. En toch stuitte haar pogingen om daadwerkelijk een genderstrategie in het klimaatbeleid van de aangesloten landen op te nemen op flink wat weerstand. Ook zag ze hoe veel jonge vrouwen in (klimaat)organisaties gedemotiveerd raken door de ‘mannelijke’ manier waarop de organisaties werken. Ze besloot een boek te schrijven over het verband tussen gendergelijkheid en het klimaat: *Zo kan het niet langer*.

Wat kan zo niet langer?

“De manier waarop we de klimaatcrisis aanpakken én de ongelijkheid in de samenleving tussen mannen en vrouwen. Die twee hebben alles met elkaar te maken. Zolang vrouwen onvoldoende kunnen meepraten en -beslissen, zal klimaatbeleid niet effectief zijn.”

Je geeft veel voorbeelden van sterke, vaak jonge vrouwelijke leiders. Wat doen zij anders dan mannelijke leiders?

“Ze zijn vaker gericht op samenwerking, hebben meer oog voor anderen en voor verschillende belangen. Ze stellen zich vaker dienstbaar op aan de samenleving. Ze tonen meer menselijkheid, begrip en emotie. Als we grote maatschappelijke vraagstukken als de klimaatcrisis willen oplossen, zijn dit belangrijke eigenschappen. We hebben meer zorgzaamheid nodig voor de wereld om ons heen en voor elkaar. Meer verbinding tussen generaties, groepen mensen, sectoren in de samenleving. Uit allerlei onderzoeken blijkt: hoe meer vrouwen bij het maken van beleid betrokken zijn, hoe meer aandacht er is voor duurzaamheid en het verminderen van de CO₂-uitstoot. Hoe meer innovatie in bedrijven ook en zelfs hoe hoger het rendement. Beter voor iedereen dus.”

Er zijn ook genoeg vrouwen aan de top die zich niet voor een beter klimaatbeleid inzetten. Neem de extreemrechtse premier van Italië, Giorgia Meloni.

“Zij is met haar mannelijke leidersstijl een pion van het patriërchaat. Daarom is het zo belangrijk om juist dat systeem ter discussie stellen.”

Opvallend dat je de term patriërchaat gebruikt. Dat hoor je niet vaak meer.

“Ik wilde het eigenlijk ook in de titel van mijn boek hebben, maar dat vond mijn uitgever geen goed idee. In Nederland is de term blijkbaar besmet geraakt, ik weet niet waarom. Ik stel

voor dat we het beestje gewoon bij de naam noemen en het niet mooier maken dan het is. De maatschappij is doordrenkt van mannelijke ‘dominantie’. Met een focus op competitie, uitbuiting, uitputting, winstmaximalisatie en ego’s. En dat is precies hoe we in de problemen zijn gekomen. We moeten een maatschappij en economie creëren die meer in balans zijn.”

Kunnen alleen vrouwen ‘vrouwelijke’ leiders zijn?

“Nee, mijn boek is een pleidooi voor iedereen om meer feminien leiderschap te vertonen. Zoals het voorbeeld van Meloni al laat zien: met alleen meer vrouwen aan de top ben je er natuurlijk nog lang niet, als het patriërchaat ondertussen gewoon overeind blijft. Bovendien zijn er nog heel veel andere groepen in de samenleving die nu gemarginaliseerd worden. Zoals mensen van kleur en mensen in het mondiale zuiden. Al deze perspectieven zijn nodig om specifieke risico’s en problemen te herkennen en om tot oplossingen te komen die voor iedereen werken.”

Mannen zullen zich minder aangesproken voelen als je het over vrouwelijk leiderschap hebt. Waarom noem je het dan toch zo?

“Omdat we het ook over de ongelijke positie van vrouwen moeten hebben. Het gaat niet goed met vrouwenrechten en gendergelijkheid wereldwijd, we moeten nog steeds vechten voor basale rechten zoals het recht op abortus. Soms zelfs weer opnieuw, kijk naar de Verenigde Staten. Maar ook in Nederland zijn vrouwen nog steeds ondervertegenwoordigd in de politiek en het bedrijfsleven, vooral in hogere posities. En vrouwen worden, net als andere gemarginaliseerde groepen, harder geraakt door klimaatverandering. Zo hebben vrouwen wereldwijd een veertien keer zo grote kans om te overlijden tijdens een klimaatramp. En een 80 procent hogere kans om klimaatvluchteling te worden.”

In je boek noem je een natuurramp in Bangladesh. In 1991 waren 95 procent van de slachtoffers van een verwoestende cycloon daar vrouwen. Hoe kwam dat?

“Dat was natuurlijk geen toeval. De oorzaak lag in de onderliggende ongelijkheden in de samenleving. Alleen mannen werden betrokken bij voorbereidingen op rampen, zij waren de contactpersonen voor informatie over aankomende stormen. Daardoor konden vrouwen zich minder goed beschermen tegen de gevolgen van de cycloon – essentiële informatie bereikte hen vaak te laat, met desastreuze gevolgen. De overheid

is vrouwen daarna actiever gaan betrekken bij de voorbereiding op rampen. Ze hebben een centrale rol gekregen in het vroegtijdige waarschuwingssysteem. En dat werkte: bij latere rampen was niet alleen het verschil tussen mannelijke en vrouwelijke slachtoffers veel kleiner, er vielen ook veel minder doden. Vrouwen dragen vaker zorg voor kinderen en ouderen en die konden ze toen beter beschermen.”

Meer participatie van vrouwen leidt tot betere klimaatoplossingen. En die betere klimaatoplossingen dragen weer bij aan een betere positie en levensomstandigheden van vrouwen. Het mes snijdt dus aan twee kanten?

“Precies. Zo staat betere toegang tot onderwijs voor meisjes in de top 5 van meest effectieve klimaatoplossingen. Als meisjes hun opleiding afmaken, zijn zij daarna beter in staat geïnformeerde beslissingen over hun eigen leven te nemen. Met positieve gevolgen voor hun carrière, hun gezin, de samenleving en het klimaat.”

En toch wringt het, als je zegt: het is tijd voor vrouwen om de klimaatcrisis op te lossen. Krijgen vrouwen er zo niet gewoon weer een zorgtaak bij?

“Dat is natuurlijk niet mijn bedoeling. Ik doe ook zeker een beroep op mannen, om hun verantwoordelijkheid te nemen. Om hun macht en privileges te gebruiken om verandering te bewerkstelligen. Zij worden er aantoonbaar minder hard op afgerekend dan vrouwen als ze onrecht aanklaarten, dus zouden ze dat meer moeten doen. En tegelijkertijd zou ik natuurlijk wel willen zien dat ze

vaker plaats maken voor vrouwen. Net als oudere generaties de ruimte zouden moeten geven aan jongeren, zonder de verantwoordelijkheid voor het oplossen van de klimaatcrisis volledig op hun schouders te leggen. Waar je de mogelijkheid hebt om de koers op een goede manier te veranderen, gebruik daarvoor dan je machtspositie. Op een inclusieve manier, voor de hele samenleving.”

“Meloni is met haar mannelijke leidersstijl een pion van het patriërchaat”

Commentaar

Renske Wiene, Shivant Jhagroe en Karin Nansen reageren op de uitspraken van Ralien Bekkers. Zie volgende pagina.

Renske Wiene

Wijkraadslid in Rotterdam, actief bij DeGoedeZaak en Extinction Rebellion

“Of je bepaalde organen wel of niet hebt, bepaalt niet hoe je je gedraagt. Dat is een raar soort essentialistisch denken. Het voorbeeld van Meloni maakt duidelijk dat het gaat om wat je doet in plaats van wat je bent

Zelf ben ik actief op het kruispunt tussen klimaatactivisme en queerrechten. Trans en non-binaire mensen worden vaak uit de discussie over klimaatrechtvaardigheid weggelaten. Vrouwen worden bij rampen harder geraakt dan mannen, dat klopt, maar trans mensen ook omdat ze vaker op straat leven en niet goed worden opgevangen. Omdat ze niet in een genderhokje passen, zijn zij nog meer de pineut

Het is dus geen man/vrouw-issue. Het gaat om dominante groepen en niet-dominante groepen. Als je rijke, witte, hoogopgeleide vrouwen aan de top hebt, ook al zijn het er veel, dan zijn er nog steeds heel veel mensen die niet gehoord worden, zoals trans mensen en mensen van kleur.

Toch zit er wel wat in om het beestje bij de naam te noemen, zoals Bekkers doet. Als je het alleen maar over diversiteit als brede, overkoepelende term hebt, kunnen alle verschillen juist wegvallen. Ik hou er niet van om te zeggen dat het allemaal steeds breder moet. In dat soort chaos grijpen we eerder terug op de bestaande machtsstructuren, en blijven er vooral witte mannen aan de top. Dan verander je dus ook niks.”

Shivant Jhagroe

Universitair docent Bestuurskunde, Leiden

“Het klimaatfeminisme van Bekkers is belangrijk, maar mist radicale kritiek. Klimaatontwrichting hangt samen met genderongelijkheid, zeker. Maar het kan niet los worden gezien van koloniaal en kapitalistisch geweld, en dat zeg ik in solidariteit met radicale feministen.

Het klimaatontwrichting dat vrouwen ervaren in Bangladesh is ernstig. Tegelijk zijn westerse industrialisatie en kolonisatie overduidelijk verantwoordelijk voor de toegenomen weersextremen en gebrekkige aanpassingscapaciteit in het Mondiale Zuiden. Deze onderliggende verknoppingen met genderongelijkheid zijn belangrijk, omdat klimaatgeweld gelaagd is.

Volgens Bekkers leidt meer vrouwelijke beleidsparticipatie tot meer aandacht voor het klimaat en duurzaamheid. Dat kan zo zijn, maar ‘meer aandacht’ voor klimaatvriendelijke technologie leidt ook tot natuurvernietiging en mensenrechtenschending. Als vrouwelijke macht moet resulteren in ‘meer innovatie en rendement’ – klimaatkolonialisme dus – gaat er iets mis in de systeemiagnostose.

Tot slot lijkt Bekkers een stereotypische tegenstelling tussen mannelijkheid en vrouwelijkheid te reproduceren: ‘competitie en uitbuiting’ versus ‘samenwerking en dienstbaarheid’. Echte oplossingen gaan niet over gendertyping, maar over politieke verbeelding. Een patriarchaat of matriarchaat hangt vooral samen met politieke economie, daarom zouden we meer moeten spreken over klimaat-koloniale en eco-socialistische visies. De aanzet van Bekkers is welkom, maar we hebben een radicaler klimaatfeminisme nodig klimaatontwrichting te bestrijden, zoals dat van Vandana Shiva en Autumn Peltier.”

Karin Nansen

Oprichter Friends of the Earth Uruguay met medewerking van Natalia Carrau

“Ralien Bekkers heeft gelijk: vrouwen staan in de frontlinie van de strijd voor gerechtigheid en duurzaamheid. Vooral inheemse vrouwen, zwarte vrouwen, gekleurde vrouwen en vrouwen uit de arbeidersklasse. Ze verdedigen hun land tegen tegen multinationals en hun verwoestende activiteiten in bijvoorbeeld de landbouw en mijnbouw. Ze zijn solidair met mensen die getroffen worden door klimaatrampen.

Vrouwen nemen ook deel aan het publieke en politieke debat. Ze verzetten zich wereldwijd tegen het neoliberale offensief, en stellen de verschillende vormen van onderdrukking aan de kaak die ons beïnvloeden en met elkaar verbonden zijn: patriarchaat, klasse, racisme en kolonialisme.

Het leiderschap en het verzet van vrouwen in deze strijd moet worden erkend en gewaardeerd, zoals Bekkers doet. Maar tegelijkertijd is het belangrijk dat we ons realiseren dat vrouwen niet alleen staan in deze strijd. We hebben ook het leiderschap van anderen nodig om alle groepen die vechten voor gerechtigheid over de hele wereld te verenigen.

Het begrijpen van de systemen van onderdrukking en hoe deze onderling worden versterkt door kapitalisme is van fundamenteel belang om de plaats te begrijpen die wij als vrouwen in het systeem innemen en welke paden we moeten volgen om het systeem te veranderen. Daarom zijn genderrechtvaardigheid en feminisme geïntegreerd in het werk van Friends of the Earth. Zij tonen ons de weg naar de veranderingen die zowel binnen onze organisaties als in de rest van de wereld moeten plaatsvinden.” ■

In actie/de fotograaf

MONA VAN DEN BERG

Mona van den Berg werkt al 20 jaar als fotograaf. Haar projecten gaan over onderwerpen als vluchtelingen, schoonheidsidealen en mensenrechten.

TEKST: RINSKE BIJL BEELD: ROBERT ELSING

“Ik weet dat mijn activistische aanpak als fotograaf een beetje schuurt met de journalistieke waarden. Maar ik kan mijn werk en mijn activisme niet los van elkaar zien. Als fotograaf laat je altijd je visie doorschemeren door te kiezen wat je fotografeert en hoe je dat in beeld brengt.”

Koloniaal probleem

“Voor mijn werk ben ik in veel landen geweest waar de effecten van klimaatverandering duidelijk te zien zijn. Zo was ik voor Greenpeace op Bonaire om de wateroverlast aldaar te fotograferen. Straten stonden blank, mensen stonden tot aan hun heupen in het water. En Bonaire, dat hoort bij Nederland hè? Maar we hebben het er niet over. Het is ver weg, wat maakt het ons uit, we merken

er hier toch niks van. Het kapitalistische systeem maakt dat we er gewoon lekker op los blijven leven en consumeren. Voor mij is klimaatverandering daarom een koloniaal probleem. De landen met de minste uitstoot merken het eerste de gevolgen van onze westerse levensstijl.”

Het menselijke

“Ik breng niet alleen de ellende in beeld, maar juist ook het verzet en de mensen die aan oplossingen werken. Ik fotografeer hen op zo’n manier dat je je als kijker met hen kunt identificeren. Dat is mijn kracht als fotograaf, denk ik, dat ik die emotie kan oproepen. Het menselijke kan laten zien.”

Systeemverandering

“Om dit soort verhalen te kunnen maken, moet ik wel vaak met het vliegtuig reizen. Dat voelt voor mij heel dubbel. Iedere keer denk ik er goed over na of mijn reis wel noodzakelijk is. Dan maak ik een lijstje van voors en tegens. Op vakantie ga ik sowieso zelden met het vliegtuig. Ik eet veganistisch en koop vrijwel nooit nieuwe dingen. Zo compenseer ik het weer een beetje.

Voordat ik fotograaf werd, werkte ik als asieladvocaat. Het kantoorleven beviel mij niet, maar ik wilde wel aandacht voor vluchtelingen blijven vragen. Op individueel niveau kon ik als advocaat misschien meer voor iemand bereiken, maar op systeemniveau hoop ik dat ik nu meer bereik als fotograaf.” ■

“Heeft Oatly zijn ziel verkocht? En is dat erg?”

Katz Laszlo maakte een podcast over Oatly. Is hun haveremelk echt zo goed voor het milieu? En hoe groot kan een bedrijf worden zonder zijn idealen overboord te gooien? “Te kritisch zijn op Oatly leidt af van het gesprek over de zuivelindustrie. Dáár zit het echte probleem.”

TEKST: KATJA KEUCHENIUS BEELD: MIRJAM VAN DER LINDEN

In een Amsterdams café bestelt Katz Laszlo een cappuccino. Met koemelk? Vraagt de serveerster. Laszlo lacht. “Nee, sojamelk of haveremelk, maakt niet uit.” Voor wie Laszlo kent van *The Oatly Chronicles*, komt haar vloeiende Nederlands als een verrassing. In de podcast over de populaire én herhaaldelijk in opspraak geraakte haveremelkproducent spreekt Laszlo uitsluitend Brits. Ze werkt bij The Europeans, een internationaal podcastplatform dat wekelijks een podcast over Europese onderwerpen uitbrengt. Katz en de andere makers wijdden drie afleveringen aan Oatly.

Laszlo onderzocht Oatly's claim dat haveremelk in vele opzichten milieuvriendelijker is dan koemelk. Ze vertelt over de controversiële investeerder Blackstone, een naam die ze nog kent uit haar jeugd in Barcelona. Veel mensen verloren hun huis aan de investeerder, in Barcelona maar ook in veel andere steden, toen ze na de financiële crisis van 2008 hun hypotheek niet meer konden betalen. Ook andere kritiek op Oatly komt voorbij in de podcastserie, zoals de rechtszaak die Oatly aanspande tegen een concurrerende haveremelkproducent. Druist dat niet in tegen het streven om zuivelvervangers groot te maken? Laszlo onthult ook dat Oatly nog altijd systematisch haverresten doorverkoopte aan de veevoerindustrie, en zo deel uitmaakt van de vleesindustrie.

Het haveremelkmerk doet dus duidelijk aan groen kapitalisme, met veel ruimte voor dat laatste woord. Is dat oké? Die vraag laat Laszlo steeds weer rond zoe-men in het hoofd van haar luisteraars. Ze deed het Oatly-onderzoek vanuit Nederland, waar ze woont sinds ze in Amsterdam biologie ging studeren. Haar jeugd jaren bracht ze door in Spanje en Engeland, later woonde en werkte ze 3 jaar in New York waar ze begon in de journalistiek.

Waarom journalistiek?

“Ik zie journalistiek als een soort onderwijs voor volwassenen, je bereikt iedereen tegelijkertijd. Tijdens mijn master biologie, in 2016, gaf ik les aan bachelorstudenten. Ook over klimaatverandering, want daar maakte ik me druk over. Ik realiseerde me toen dat het verhaal van ‘jongeren gaan het oplossen’ voorbij was. We kunnen niet wachten tot zij opgroeien. Dit gesprek moet dus niet binnen het klaslokaal blijven, maar overal worden gevoerd. Dat kan via de journalistiek.”

Wat heeft je verbaasd tijdens het onderzoek voor deze podcastserie?

“Ik was benieuwd naar het verschil dat je maakt als je geen zuivel meer eet. Zelf at ik al een tijdje minder zuivel. Dat deed ik toen vooral vanuit een simpel biologisch perspectief: zuivel zit hoog in de voedselketen en het is beter om lager uit de

voedselketen te eten. Toen ik dit voor de podcastserie echt goed ging uitzoeken, was ik geschokt door de omvang van de impact van zuivel. Zeker als je bedenkt hoe weinig we het erover hebben. Weinig vlees eten is onderhand vrij normaal, en je ziet allerlei overheidsadvertenties over korter douchen en de thermostaat lager zetten. Maar dat je door minder zuivel te eten de stikstofuitstoot omlaag brengt, daar weten we weinig van. Ik schrok trouwens ook van de werkomstandigheden in de industrie. Mensen worden slecht betaald en het is sowieso best heftig om in een slachthuis te werken en dieren dood te maken. Want ook dat hoort bij zuivel: stierkalfjes en uitgemolken koeien gaan naar de slacht.”

Dat sinds dit jaar voor haveremelk dezelfde ‘suikertaks’ geldt als voor frisdrank, helpt ook niet mee.

“Nee, dat is heel jammer. En ongelofelijk. De industrie en de politiek zouden het juist makkelijker moeten maken om duurzaam te eten. Er zijn zoveel opties om het voedselsysteem te verbeteren. Je kunt mensen beter informeren over de impact van hun voeding, zodat ze het gevoel hebben dat hun keuzes ertoe doen. Een deel van de agro- en zuivelsubsidies zou gebruikt kunnen worden voor zuivelvrije zuivel. Het is raar dat van de EU haveremelk de naam ‘melk’ niet mag dragen.”

Het grote onderwerp van je podcast is groen kapitalisme. Was je daar al langer mee bezig?

“Jazeker, omdat ik de term ‘groen’ vrij vaag vind. Je hebt ‘groene’ bedrijven en ‘groene’ voeding, maar wat is dat? Er is geen goede definitie van ‘groen’ of ‘duurzaam’. Ondertussen is duurzaamheid wel sexy geworden. Het is bij veel bedrijven een doel geworden, zelfs bij bedrijven als KLM en Shell. Zij zien dat mensen dat belangrijk vinden.”

Is dat goed nieuws?

“Ik vind het hoopvol dat zoveel mensen ermee bezig zijn. 80 procent van de Europeanen vindt dat hun overheid meer moet doen aan klimaatverandering. Die overeenstemming is heel bijzonder. Maar het is wel zorgwekkend dat ook de bedrijven die klimaatverandering zo erg hebben opgedreven, zichzelf nu grotendeels ongecontroleerd duurzaam mogen noemen. Vaak zijn hun duurzaamheidsclaims pure greenwashing.”

En dus besloot je dat groene kapitalisme journalistiek te onderzoeken met *The Oatly Chronicles*?

“Het Oatly-project begon eigenlijk als grap. Ik had al jarenlang een fascinatie voor Oatly. Mijn huis aan het Haarlemmerplein in Amsterdam werd omringd door Oatly-advertenties. Tijdens de pandemie kopten de *New York Times* en het *Parool* dat de Oatly op was en renden mensen de stad rond om nog een pak te bemachtigen. Het fascineerde me dat het merk zo groot was geworden. Tegelijkertijd werd het door sommige mensen geboycot omdat Oatly investeringen accepteerde van Blackstone. Ik grapte met mijn collega's van *The Europeans* dat we een *true crime* over Oatly moesten maken, maar stiekem vonden we dat we er serieus geld voor moesten aanvragen. We hebben er inderdaad subsidie voor gekregen.”

Je startpunt was dus fascinatie, maar heb je ook een mening over Oatly? Of vind je dat ongepast voor een journalist?

“Dat gesprek voer ik al sinds mijn studie biologie. Ik was soms gefrustreerd over

de neutraliteit waarmee wetenschap gebracht werd. Als ik zo'n dik tekstboek las, dacht ik vaak: wie zegt dit eigenlijk? Niemand is neutraal, vond ik toen. Nu vind ik het als journalist nog steeds belangrijk dat de luisteraar zijn eigen mening mag ontwikkelen. Ik zeg dus niet: ‘Dit is de waarheid.’ Maar ik denk ook niet dat ik neutraal ben. Sterker nog, ik vind het gevaarlijk om te geloven dat je neutraal kunt zijn. Ik test mijn eigen theorieën vaak in mijn onderzoek en mijn interviews en stel mezelf de vraag: ‘Ik heb dit gevoel, is dat waar?’”

Wat was je gevoel bij Oatly?

“Ik schatte Oatly in als een start-up die nog zoekende was. Ik had het idee dat het een complexe organisatie was, omdat er veel was veranderd in korte tijd. Ze waren een *underdog* met een *attitude*. Geen *bad guys*, maar ook niet 100 procent onschuldig. Dat wekte mijn nieuwsgierigheid. Wat is hier gaande? En waarom zijn die advertenties zo vreemd?”

Wat was er zo vreemd aan die advertenties?

“Op de pakken stond bijvoorbeeld dat de CEO medewerker van de maand was, met een foto waarop hij staat af te wassen. En dat 2 jaar lang. Dat vond ik vrij absurd. Maar ze trokken er wel de aandacht mee en hun boodschap was belangrijk. Want dat hebben ze wel echt goed gedaan: het gesprek over ons dieet veranderen. Veganisme is ‘cool’ geworden. Meer mensen kiezen nu voor minder zuivel en veel bedrijven zijn daarop in gaan spelen. Daar heeft Oatly aan bijgedragen, met gigantische campagnes, op veel grotere schaal dan andere zuivelvervangers. Zo hadden ze een Superbowl-reclame die expliciet stelde dat de zuivelindustrie niet duurzaam is, dat zette mensen aan het denken.”

Het marketingteam van Oatly komt vaker terug in de podcast. Zo maakten de marketeers zelf de website Fuckoatly.com, waar ze de grootste kritiekpunten op hun eigen bedrijf uitstallen voor het grote publiek, met een verklaring erbij. Dat lijkt erg transparant maar dat valt

“Het zijn geen bad guys, maar ze zijn ook niet 100 procent onschuldig”

soms tegen, concludeert Laszlo. Op de site staat bijvoorbeeld dat Oatly geleerd heeft van eerdere kritiek op het doorverkopen van haverresten als veevoer. In 2023 ontdekte Laszlo dat dat nog steeds gebeurt, zelfs op grotere schaal.

Dat gebrek aan transparantie komt vaker terug in de podcast.

“Transparantie is denk ik wel de grootste waarde die Oatly niet genoeg naleeft. Ik moest echt in de duurzaamheidsrapporten graven en vond uiteindelijk in de minder toegankelijke, niet-geanimeerde versie één zinnetje waarin stond dat Oatly 59 procent van de haverresten verkoopt als varkensvoer. Alpro verkoopt trouwens ook restproducten, als varkens- en koeienvoer. Ik vind het gevaarlijk dat Oatly zich profileert als transparant en dat vervolgens niet altijd is. Zo kun je klanten teleurstellen en hen demotiveren om hun dieet aan te passen. Tegelijkertijd kon ik het wel vinden op

hun website, bij een gemiddeld melkveebedrijf is dat nog veel moeilijker. Oatly is dus wel transparanter dan veel andere bedrijven.”

Waarom heb je eigenlijk niet met andere zuivelvervangers gepraat?

“Ik heb wel met andere merken gesproken, maar die hebben we niet gebruikt voor de podcast. Er komen zoveel grote, politieke thema's voorbij: de huizenmarkt, duurzaamheid, kapitalisme en vragen als ‘Heeft Oatly zijn ziel verkocht? En is dat erg?’ Met al die verschillende thema's kon ik me maar beter beperken tot één hoofdrolspeler. En mensen vinden het leuk om iets over Oatly te horen, dat trekt meer luisteraars dan een serie over de voedselindustrie of financiële systemen.”

Hoe kijk je nu naar de kapitalistische kant van Oatly?

“Mijn gevoel is heel dubbel. Ik vind het

geen kwaadaardig bedrijf waar ik nooit een product van zou kopen. Ze proberen veel idealen tegelijk na te streven. Ze profileren zich als duurzaam én als transparant én als sociale werkgever, met in het duurzaamheidsrapport veel aandacht voor man-vrouwverhoudingen, het geluk van werknemers en een speciale focus op kleine koffietentjes. Ze staan ook voor het uitdagen van de status quo: om de norm niet klakkeloos over te nemen. Zo veel tegelijkertijd aanpakken is moeilijk en dat lukt niet altijd, idealen kunnen soms met elkaar botsen. Bovendien is Oatly, doordat het bedrijf zo is gegroeid, verder van de oorspronkelijk idealen af komen te staan. Denk aan de investeringen van Blackstone en de doorverkoop van haverresten als varkensvoer. Maar daardoor hebben ze wel grote dingen bereikt; ze liggen nu overal in de supermarkt. Dat is ook belangrijk. Toch vraag ik me oprecht af of ze geen loyalere klanten hadden gehad als ze dat anders had-

den aangepakt. En ik vind dat ze te duur zijn voor een serieuze verandering in ons dieet. Ook al hebben ze de wind echt niet mee, met al die zuivelsubsidies.”

Zijn bijvoorbeeld die investeringen van Blackstone niet een manier om de prijs omlaag te brengen?

“Als ze dat zo zouden brengen en de prijs daardoor inderdaad daalt, zou ik er misschien achter staan. Maar dat heb ik niet kunnen vinden. Ik vraag me ook nog steeds af of Oatly geen andere investeerders had kunnen vinden, in plaats van Blackstone. Was het niet een sterkere keuze geweest om dat geld niet te accepteren en daar een punt van te maken? Ook die diervoeding blijft een rare keuze. Er zijn technieken waarmee je haverresten geschikt kunt maken voor menselijke consumptie, je kunt er bijvoorbeeld ijs van maken. In Ikea verkoopt dat ijs zelfs beter dan ijs van dierlijke producten. Dan denk ik: waarom niet? Je hebt hier een kans!”

Ben je door je onderzoek anders gaan denken over groen kapitalisme?

“Dat de ‘grote jongens’ wegkomen met groene praatjes en ondertussen doorgaan met *business as usual*, dat blijft natuurlijk een groot probleem. Gelukkig is er in de EU nu wetgeving om greenwashing te controleren. Maar ik ben wel milder geworden richting kleinere bedrijven die het beter proberen te doen. Te kritisch zijn op Oatly leidt af van het gesprek over de zuivelindustrie. Daar zit het echte probleem.”

Heb je spijt dat je met de podcast alle pijlen richtte op Oatly?

“Nee. De podcast zet Oatly ook niet als boeman weg, dat is te zwart-wit. In de laatste aflevering zeggen we heel expliciet dat onze bevindingen gemengd zijn. Ik vind het fantastisch hoeveel vrienden mij nu laten weten dat ze hun dieet voor het eerst aanpassen. En om gewoon het gesprek te voeren. Ik hoopte dat de podcast een aanknopingspunt zou zijn om het over het voedselsysteem te hebben. Volgens mij zijn we daarin geslaagd.”

Doe het lekker zelf/repareren

Een beter milieu, maar waar te beginnen? Bij de grote vervuilers, natuurlijk. Maar je kunt ook zelf aan de slag! Door dingen te repareren in plaats van weg te gooien, bijvoorbeeld. Doe-het-groener Hilde Wijnen gaat aan de rol met haar kapotte stofzuiger.

TEKST: HILDE WIJNEN ILLUSTRATIES: PÉPÉ SMIT

Repareren kun je leren

Hoe lang hoort een stofzuiger eigenlijk mee te gaan? Volgens brancheorganisatie Techniek Nederland niet lang: 2 tot 3 jaar, net zoals andere kleine huishoudelijke apparaten. Hoe oud de mijne precies is, weet ik niet – aankoopbon en handleiding zijn allang verdwenen – maar ik schat zo'n jaar of 8. De donkerblauwe stofvreter is een erfstuk en houdt al 5 jaar de houten vloeren van mijn benedenwoning schoon. Daarvoor deed hij dienst in het appartement van mijn vader waar hij wekelijks een rondje maakte in een zee van zacht, hoogpolig tapijt.

Dat is geen uitzondering, lees ik op de website van de Consumentenbond. Volgens hun levensduurlijst gaat een sledestofzuiger namelijk wel 11,5 jaar mee. Dat lijkt er meer op!

Dino met gebreken

Met gemiddeld nog ruim 3 jaar te gaan begint mijn apparaat een heuse dino te worden. Gaandeweg ontstaan er steeds meer gebreken. Het begon met de telescoopbuis die tijdens het stofzuigen plotseling telkens in elkaar schoof. Een stukje tape verhielp dat probleem. Toen verloor het mondstuk het linkervielletje, gaf niet lang daarna ook het rechtervieltje de moed op en raakten beide vervolgens kwijt. Geeft niet. *What doesn't kill you makes you stronger*, toch? Waarschijnlijk had ik zo doorgemodderd tot aan het einde der dinotijden als niet ook de stofzuigerslang nog eens scheurde en zelfs tape dat gat niet kon dichten.

Fiksen dus, die handel! Maar hoe? Niet iedereen heeft twee rechterhanden en een hoofd vol technische kennis. Bovendien willen de meeste bedrijven hele-

maal niet dat je hun producten repareert. Ze verouderen snel en onderdelen zijn vaak niet vervangbaar. Maar in het geval van een stofzuiger lijkt repareren wél een haalbare optie. Plus, een nieuwe kost gemiddeld ongeveer 190 euro; nog een punt voor het reparatiekamp.

Eindeloze variatie

In Nederland zijn zo'n vijfhonderd reparatiecafés, maar eerst wil ik het zelf proberen. Op de website van de Consumentenbond staat een keurig stappenplan voor wie een stofzuiger nieuw leven in wil blazen, maar geen idee heeft waar te beginnen. De eerste twee stappen (garantie, handleiding) kan ik overslaan; die zijn dus kwijt. Ik ga voor stap drie en vier: repareren en nieuwe onderdelen. Een mondstuk en een slang, die moeten toch wel te vinden zijn? Op internet stuit ik, behalve op eindeloze variaties aan

mondstukken en slangen, op twee onderdelenwinkels vlakbij. Ik blijf niet naar mijn beeldscherm turen maar spring op de fiets en stap na een kwartiertje een van de winkels binnen.

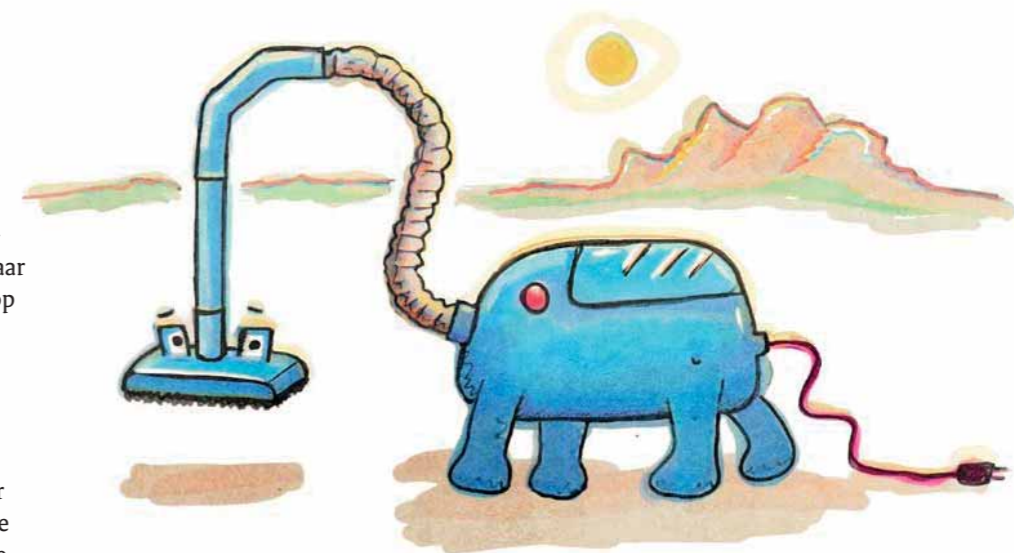
Net echt

Daar blijkt een origineel mondstuk in een handomdraai te bestellen, maar er liggen ook universele exemplaren in de schappen, die, als ik de eigenaar van de onderdelenwinkel mag geloven, net zo goed zijn als de enige echte. Goedkoper bovendien. Ik besluit het erop te wagen: het mondstuk is getackeld. Dan de slang. Die is vlak bij het koppelstuk tussen buis en slang gescheurd. Op internet heb ik gelezen dat ik de slang ook door kan knippen en 'm dan opnieuw in het koppelstuk kan draaien. Klopt, zegt de onderdelenman, alleen is de slang meestal verlijmd. Hij knipt de slang door en laat het zien. Inderdaad, het restant van de slang zit muurvast aan het koppelstuk. Als oplossing krijg ik een nieuw koppelstuk mee waar ik de oude stofzuigerslang in kan draaien. Als het niet past – wat waarschijnlijk zo is – kan ik er voorzichtig een randje afsnijden met een stanlymes, tipt hij. Ik besluit het avontuur aan te gaan, ook omdat een nieuwe slang alleen te bestellen is met het serienummer van mijn stofzuiger en dat heb ik in mijn enthousiasme niet meegenomen.

Thuis installeer ik het mondstuk en maak ook maar meteen de filters schoon. Ik kom erachter dat er eentje mist. Was dat altijd al zo? Geen idee, maar een speurtocht in huis levert niks op. Dat wordt opnieuw een ritje naar de onderdelenwinkel, deze keer mét serienummer en een foto van waar het filter moet komen. Maar niet voordat ik drie keer met een stanlymes in mijn hand heb geprikt om dat koppelstuk passend te maken natuurlijk.

Niet verstandig

In de winkel is het rustig en de onderdelenman snijdt in twee tellen het koppel-

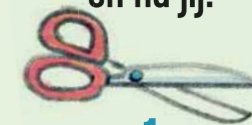

stuk op maat, klikt het aan de slang en zegt na een blik op mijn hand dat zoiets eigenlijk ook helemaal niet verstandig is. (Stofzuigerslang, check!) Nu het filter nog. Ik laat de foto zien en juich als het missende filter, in universele vorm, net door de pakketbezorger blijkt te zijn geleverd. Op de fiets feliciteer ik mezelf met mijn reparatiekunde om er thuis achter te komen dat het filter niet past. Terug durf ik niet meer. Gelukkig is er nóg een onderdelenwinkel. Nu neem ik de hele stofzuiger mee. Wat kan er nog misgaan?

Deze onderdelenman kijkt moeilijk naar zijn computerscherm als ik hem de filterkwestie voorleg. Niet meer te verkrijgen, zo'n stokoud uitblaasfilter. Het goede nieuws is dat mijn ouwe trouwe dino het ook helemaal niet nodig heeft. Het houdt toch alleen die paar piepkleine stofjes tegen die toevallig niet in de stofzuigerzak belanden, zegt de onderdelenman. Kan ik dat ook oplossen door zelf een vilten lapje op maat te knippen? Ja, dat is eigenlijk precies wat zo'n filter is, hoor ik tot mijn genoegen. Een uurtje later is mijn huis weer stofvrij. ■

Doe het lekker zelf en nu jij!

1

Stel een diagnose: wat is precies het probleem?

2

Verzamel informatie om het probleem te fiksen, in dit geval op de website van de Consumentenbond

3

Bestel of koop nieuwe onderdelen in een onderdelenwinkel (vergeet niet het serienummer te noteren)

4

Zoek hulp als oplossingen te creatief (lees: gevaarlijk) zijn

5

Los dan ook maar meteen alle mankementen op

6

Feliciteer jezelf met je eigenhandig gerepareerde werkstuk, maar doe dat niet te vroeg

Bondgenoten/Humanistisch Verbond

Strijden tegen de klimaatcrisis doe je niet alleen. Milieudefensie werkt daarom samen met allerlei bondgenoten. In deze rubriek gaat *Down to Earth* bij een aantal van hen op bezoek.

“Het wordt altijd weer lente”

Op bijeenkomsten van het Humanistisch Verbond kun je werken aan je mentale weerbaarheid. En gelijkgestemden ontmoeten. “We willen mensen met elkaar verbinden, als tegengif tegen de individualistische samenleving.”

TEKST: ANNE HAVELAAR BEELD: MICHIEL WIJNBORG

In een lichte ruimte met veel ramen staan vijftig stoelen in een kring, met op iedere stoel een lichtblauw dekentje. In het midden ligt een grote cirkel van stof met daarop vier kommetjes in hetzelfde lichtblauw, met daarin witte propjes papier. We zijn in de Amsterdamse Tolhuistuin bij een winterviering van het Humanistisch Verbond (HV). Lotte Huijting, programmamanager Ecohumanisme bij het HV: “We organiseren vier seizoensvieringen per jaar. Bij deze bijeenkomsten willen we mensen in contact brengen met het natuurlijk ritme van de seizoenen. We proberen te vertragen en uit te zoomen. Vaak in de vorm van een ritueel, met als doel mensen met elkaar te verbinden, als tegengif tegen de individualistische samenleving.”

De seizoensvieringen zijn onderdeel van het Ecohumanisme-programma van het HV. Ecohumanisme ziet de mens nadrukkelijk als onderdeel van de natuur. “Het is tijd om te erkennen dat wij maar één van de levensvormen op aarde zijn. We staan niet aan de top van de piramide, zoals we lang hebben gedacht”, vertelt Huijting. “Als HV zien wij het niet als onze taak om informatie over het klimaat te geven. We werken vanuit levensbeschouwelijk perspectief. Onze toegevoegde waarde in deze klimaatcrisis is het versterken van mentale weerbaarheid en inspiratie bieden.”

Klimaatvrijplaats

Maar hoe doe je dat, mentale weerbaarheid versterken? Dat is niet altijd eenvoudig, volgens Huijting. “Als je echt beseft hoe het met onze planeet gesteld is, hoe zorg je er dan voor dat je niet in

fatalisme of nihilisme vervalt?” Het antwoord daarop is volgens HV: hoop en verbinding. Huijting: “We organiseren verschillende activiteiten, zoals de seizoensvieringen, maar bijvoorbeeld ook de Klimaatvrijplaats. Dat is een serie van vier bijeenkomsten voor mensen uit de voorhoede van de klimaatbeweging. Denk aan iemand die bij Urgenda werkt, of actief is bij Extinction Rebellion, maar ook mensen die voedselbossen aanleggen.” Zij hebben vaak het gevoel dat wat ze doen, niet genoeg is. Huijting: “We bieden ze de gelegenheid om mentaal op te laden. Dat doen we op een mooie plek in de natuur, omdat in de natuur zijn helend is.” De behoefte aan dergelijke bijeenkomsten bleek groot te zijn. De lijst met aanmeldingen voor de eerste Klimaatvrijplaats, die in het voorjaar van 2023 van start ging, zat in no time vol. Dat gold ook voor de tweede en derde reeks.

De Klimaatvrijplaats is onder andere gebaseerd op het werk van klimaatactivist en boeddhist Joanna Macy. Zij benadrukt dat je het verdriet en de rouw die je voelt over de toestand van de wereld niet moet verdringen, maar juist de ruimte moet geven. Pas dan kun je verder. Behalve mentale weerbaarheid versterken, wil de Klimaatvrijplaats ook mensen uit verschillende hoeken van de klimaatbeweging met elkaar verbinden. En dat is nodig, volgens Huijting, want mensen raken soms geïsoleerd van hun familie of vrienden door hun klimaatwerk. “Ik hoorde van iemand dat hij zijn broer niet meer durfde te bellen over zijn klimaatzorgen, omdat die daar niet meer over wilde praten. Of mensen krijgen van hun partner te horen of ze het ook weer eens over iets léuks kunnen hebben.”

Van links naar rechts: Meditatie-oefening. Een deelnemer wordt met ‘sneeuw’ bestrooid. Briefjes gaan in de papierversnipperaar. Theatermaker Marijn Graven begeleidt de seizoensviering.

Actieve Hoop

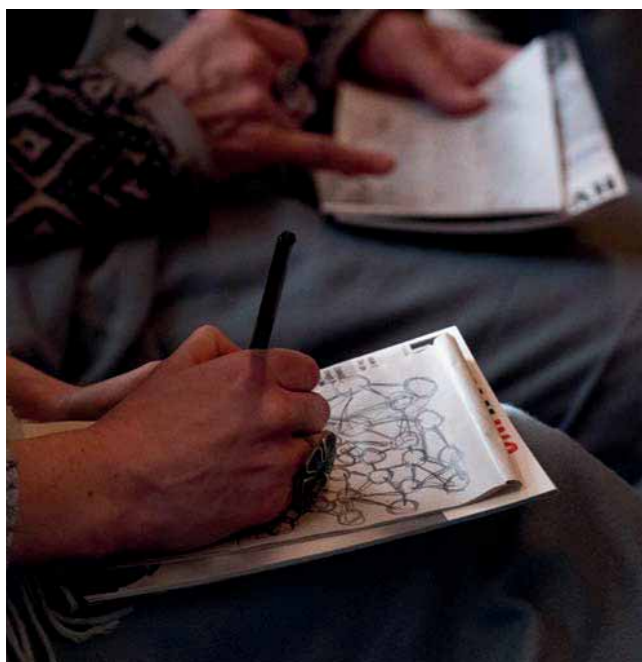
Een andere activiteit die het HV vanuit het ecohumanisme organiseert, zijn de Actieve Hoop-dagen. Net als de Klimaatvrijplaats is deze dag gebaseerd op de werkwijze van Macy. Huijting begeleidt deze dagen regelmatig zelf en gebruikt daarbij ook graag kunst als muziek en gedichten. “Daardoor kunnen mensen iets ervaren wat hen op een andere, meer cognitieve manier niet lukt. Ik begin zo’n dag altijd met het nummer van Froukje, *Groter dan ik*. Ze omschrijft heel aangrijpend wat de klimaatnoodtoestand met haar doet. Ook de muziek van Nynke Laverman raakt mensen.”

Er zijn inmiddels veertien van deze dagen geweest. “Mensen vinden het vaak een mooie, maar geen gemakkelijke ervaring, omdat ze contact maken met hun klimaatemoties. Tegelijkertijd vinden ze het fijn dat er ruimte is om die pijn te voelen zonder dat ze belachelijk gemaakt worden. Ze ontmoeten gelijkgestemden, vaak uit allerlei generaties. Jongeren vinden het dikwijls een eyeopener om te zien dat er ouderen zijn die zich al heel lang inzetten. Andersom zijn ouderen blij dat ze bewuste jongeren ontmoeten.”

Er zijn ook Actieve Hoop-dagen speciaal voor jongeren, die het HV organiseert samen met Milieudefensie Jong. Huijting: “Ook jongeren voelen zich vaak eenzaam in hun zorgen over

“Mensen zijn
maar één van
de levensvormen
op aarde”

het klimaat. Zeker als hun vrienden bijvoorbeeld vooral bezig zijn met gamen, shoppen of naar festivals gaan. Het is best bangstigend als jij de feiten kent, maar nergens weerklank vindt. Jongeren zijn door de werking van hun brein sowieso minder in staat tot emotieregulatie en hebben vaak nog niet zoveel grote *life events* meegemaakt. Dan hakken die klimaatzorgen er wel in. Wij hopen hun eenzaamheid te doorbreken en ze met gelijkgestemden in contact te brengen.”

Genieten van stilstand

Met het ecohumanisme wil het HV zich niet beperken tot alleen de klimaatbeweging. Bij zowel de Actieve Hoop-dagen als de seizoensvieringen is iedereen welkom. De viering van vandaag wordt begeleid door de jonge theatermaker Marijn Graven. Samen staan we stil bij de duisternis en de verstilling en van de winter. Graven leest een verhaal voor van Toon Tellegen – over hoe de dieren zich in de winter terugtrekken in hun eigen hol en daar eigenlijk ongelukkig van worden – en begeleidt daarna een meditatieoefening waarbij we ons in de lichtblauwe deken-tjes hullen.

Daarna is er werk aan de winkel. Graven deelt een opdracht uit: beschrijf wat je het lastigst vindt aan de winter, en hoe je zelf licht in de duisternis brengt. De antwoorden worden onderling uitgewisseld. Een van de deelnemers bedenkt dat hij de verstilling van de winter juist moet omarmen in plaats van zich ertegen te verzetten; een moeilijke opdracht omdat hij er juist altijd op uit wil. De gedachte dat je ook kunt genieten van deze tijdelijke stilstand, is voor hem duidelijk een eyeopener. Een tweede schrijfplicht blijft geheel privé. We omschrijven wat duisternis betekent voor onszelf, om vervolgens het papiertje in de versnipperaar te gooien. Een ludieke actie, die bij sommigen toch voor opluchting zorgt. “Alsof je al je relatiestress van je afschrijft in een brief aan je partner, die je vervolgens niet laat lezen”, vindt een van de deelnemers.

Aan het eind van de seizoensviering wordt iedereen in het midden van de cirkel bestrooid met ‘sneeuw’: de propjes uit de kommetjes. Een andere deelnemster, met de sneeuw nog in haar haren: “Nu verheug ik me op de lente. Want dat is een ding dat je zeker weet: het wordt altijd weer lente.”

Een plek om uit te huilen

Hoe houdt Huijing zelf de moed erin? “Door het organiseren van dit soort activiteiten. De Klimaatvrijplaats is bijvoorbeeld voortgekomen uit mijn eigen behoefte aan een plek waar je flink kunt uithuilen.” Het werk van Joanna Macy heeft ook haar zelf veel mentale weerbaarheid gebracht. “Ik weet nu beter wat ik moet doen als ik de somberte voel opkomen: dan is het tijd voor mijn apk. Voor mij is dat weer een keer meedoen aan een Actieve Hoop-dag. En het beperken van mijn nieuwsconsumptie. Dosereren is van levensbelang.” ■

GEORGES SENGA

Georges Senga is fotograaf en visueel kunstenaar. Hij exposeerde zijn werk onder meer in Duitsland, België, Frankrijk, Congo en Nederland.

TEKST: RINSKE BIJL BEELD: ROBERT ELSING

“Als verhalenverteller speel ik verschillende rollen. Ik informeer, ik vraag aandacht, ik klaag aan. Ik laat genoeg ruimte voor de kijker om betekenis te geven aan wat die ziet. Dat betekent niet dat ik een neutrale verteller ben. Ik geef mijn mening, maar geef de kijker de mogelijkheid om een eigen mening te vormen. Dat doe ik door vooral vragen te stellen.”

Congo

“Ik ben zelf onderdeel van het verhaal dat ik vertel. Alles wat ik doe heeft een link met de Democratische Republiek Congo, waar ik ben opgegroeid. Congo is onafhankelijk sinds 1960, maar dat voelt nog steeds als gisteren. Ook al ben ik zelf geboren na de onafhankelijkheid, mijn ouders leefden wel in de koloni-

ale tijd. De rode draad in mijn werk is de herinnering. Ik doe veel historisch onderzoek in archieven en musea, en ik gebruik niet alleen beelden, maar ook teksten en objecten. Ik ben geen typische fotograaf, soms doe ik anderhalf jaar onderzoek en schiet ik vervolgens maar tien foto's.”

Mijnbouw

“Grondstoffen spelen een belangrijke rol in de geschiedenis van Congo. In de regio waar ik vandaan kom, hebben mijnbedrijven veel geld verdiend met de winning van koper en metalen. Zonder voor de omgeving te zorgen of iets terug te geven. Na hun vertrek viel alles uiteen. Ik heb een verlaten stad gefotografeerd en vastgelegd hoe de natuur het land terug veroverd, terwijl ondertussen

de sporen van de mijnbouw te zien blijven. Die geschiedenis herhaalt zich: nu wordt er in Congo veel kobalt en lithium gewonnen. Vaak met de hand, mensen gaan terug naar de oude mijnen in de hoop zo rijk te worden.”

Gemeenschap

“Fotografie is voor mij een manier om de wereld te ontdekken en mensen te ontmoeten. Ik nodig anderen uit om samen te werken, bijvoorbeeld een illustrator of een geluidskunstenaar. Mijn doel is niet om op een prestigieuze plek te exposeren. Ik wil gemeenschappen creëren, mensen samenbrengen, hun stem laten horen. Hopelijk dragen mijn foto's eraan bij dat mensen in verschillende hoeken van de planeet elkaar leren begrijpen en herkennen.” ■

Het jonge team achter de klimaatzaak tegen ING

Na de gewonnen klimaatzaak tegen Shell bindt Milieudefensie de strijd aan met 'de bankier van de klimaatcrisis'. Aan de aankondiging van de zaak ING ging een lang traject van diepgravend onderzoek vooraf. Wie zijn de mensen die dit taaie werk verrichten?

TEKST: SVEN BERSEE BEELD: EDO LANDWEHR

“Als 21-jarige had ik hier nu liever niet gezeten.” Winnie Oussoren, voorzitter van Milieudefensie Jong, spreekt een volle zaal toe tijdens de persconferentie waarop de klimaatzaak tegen ING wordt aangekondigd. “Ik hoor nu in de collegebanken te zitten, maar voel de verantwoordelijkheid om hier te zijn. Want terwijl wij proberen een toekomst op te bouwen, is ING bezig die te vernietigen. Zij zitten aan de knoppen waar wij als jongeren nog lang niet aan mogen draaien, terwijl de beslissingen die ING vandaag neemt bepalend zijn voor onze toekomst.”

Superhelden

Strijdbaarheid klinkt door in de woorden van Oussoren. Veel jongeren ervaren stress als ze aan klimaatverandering denken, maar dat weerhoudt hen er niet van om in actie te komen. Een voorbeeld daarvan is de nieuwe klimaatzaak van Milieudefensie: een jong team van vooral twintigers en dertigers bindt de strijd aan met ING. Het doet, met een beetje fantasie, denken aan een superheldenfilm waarin een stel kinderen het opneemt tegen een machtige slechterik. “Ik vind het wel cool”, zegt campagneleider Nine de Pater, die ervoor moet zorgen dat het inhoudelijke werk van de onderzoekers goed aansluit op de publiekscampagne. “Met de klimaatzaak Shell hadden we een jong team en nu is dat weer zo. Door de ervaring uit die zaak voel ik me gek genoeg, als 31-jarige, nu al een oude rot in het vak.”

De Pater was er vanaf het begin bij in de klimaatzaak tegen Shell, die in 2021 door Milieudefensie werd gewonnen. “Die ervaring is nu heel nuttig. Ik heb bijvoorbeeld geleerd hoe tijdrend het schrijven van een aansprakelijkstelling is, de brief aan de tegenpartij waarin staat waarvoor die wordt aangeklaagd. Daar komt echt veel bij kijken, dus je moet een goede planning maken. Veel mensen in het team hadden ook niet gelijk door hoeveel tijd het kost om te schakelen met de advocaten. Discussies over de eis moet je bovendien in een vroeg stadium voeren, zodat iedereen vanuit dezelfde uitgangspuntie te werk gaat. Het kan zomaar zijn dat een advocaat daar net een andere visie op heeft dan iemand van een activistische organisatie als Milieudefensie.”

In vergelijking met oude rot De Pater is onderzoeker Jonas Hulsens met zijn 42 lentes ronduit bejaard. “Ik sta er eigenlijk niet vaak bij stil hoe jong ons team is”, zegt de Belg, die geldstromen uitzoekt om zicht te krijgen op de praktijken van ING. “Afen toe ben ik wel verbaasd: ben jij toen pas geboren? Maar de kwaliteit van onze mensen bepaalt dat ze op deze plek zitten. Het is een gedreven en professioneel team.”

Piefen in pak

De 28-jarige Nicky van Dijk is zo iemand. Zij is hoofdonderzoeker en stuurt als coördinator het hele team aan. “Een deel van mijn baan is praten met de bestuurders en duurzaamheidsmen-

sen van banken, verzekeraars en pensioenfondsen. Inmiddels vind ik dat leuk, maar ik moest eraan wennen om opeens tegenover allemaal van die belangrijke piefen in pak te zitten. Ook als jong en queer persoon. In het begin ging ik met een collega naar zulke meetings, een man van middelbare leeftijd. Dan ging iedereen er vanuit dat hij de expert was, ze schudden hém de hand en keken naar hém tijdens gesprekken. Terwijl hij eigenlijk inhoudelijk weinig van de zaak afwist.”

In feite was het Van Dijk die ING's jaarverslagen van de afgelopen twee decennia had doorgespit. “Twintig keer driehonderd pagina's doornemen: het is heel dom werk, maar ik vind het fantastisch. Speuren naar dingen die anderen over het hoofd hebben gezien, een soort jacht naar iets wat wij tegen ING kunnen gebruiken. In de rechtszaak wil je laten zien dat ING al heel lang weet dat ze gevaarlijke klimaatverandering veroorzaken, dat ze ook al heel lang weten welke actie nodig is om dat te voorkomen en dat ze er tóch voor kiezen om niks te doen.”

Van Dijk stuitte op een rapport met de titel 'Climate Change: When Hell Freezes Over'. “Ik zag dat opeens staan in een voetnoot van een jaarverslag. *When hell freezes over* betekent dat iets zo onwaarschijnlijk is dat het nooit gaat gebeuren, zoals het bevroren van de hel. Dát rapport moeten we zien te vinden, dacht ik. We zijn vaak op een dood spoor terechtgekomen, maar na lang zoeken heeft Jonas het toch te pakken gekregen.

Nicky van Dijk,
hoofdonderzoeker

Catherine van Es,
juridisch onderzoeker

Winnie Oussoren,
voorzitter van
Milieudefensie Jong

“ING heeft al in een vroeg stadium uitgebreid alle klimaatrisico's in kaart gebracht”

Nine de Pater,
campagneleider

In honderd pagina's wordt heel duidelijk de klimaatwetenschap beschreven. Het laat zien dat ING al in een vroeg stadium uitgebreid alle klimaatrisico's in kaart had gebracht. Jonas en ik zijn vrij nuchter, maar toen we dat rapport vonden, hebben we wel even enthousiast gehigh-fived.”

“Het is plezierig als je iets te pakken krijgt dat moeilijk te vinden is”, knikt Hulsens. “Zelf vond ik het ook interessant om Milieudefensie-rapporten uit 2006, 2007 en 2008 tegen te komen. Daarin worden al veel zaken beschreven die wij nu in de rechtszaak aanvoeren. Het laat zien dat Milieudefensie en andere ngo's al lange tijd bezig zijn met de klimaatimpact van Nederlandse financiële instellingen, die zelf ook al vele jaren weten dat zij doortastende actie moeten ondernemen. Banken, pensioenfondsen en verzekeraars in beweging krijgen: daarvoor moet je een enorme vasthoudendheid aan de dag leggen.”

Konijnenhol

Dat betekent soms graven tot je een ons weegt, heeft ook Alo van Thiel (33) gemerkt, die als financieel-economisch data-analist in kaart brengt in welke vervuulende projecten ING geld investeert. Van Thiel is net als Van Dijk niet vies van wat detectivewerk. “Je belandt in een soort *rabbit hole*, waarbij je op tienduizend linkjes klikt en van het ene feitje in het andere rolt. Eerst zie je weinig verbanden, uiteindelijk blijkt je de stukjes als een puzzel in elkaar te kunnen leggen. Al denk ik niet dat het mogelijk is om het totale plaatje in kaart te brengen. Als ngo werken we met een beperkt budget en hebben we geen toegang tot heel uitgebreide financiële databases. We moeten het doen met de data die we zelf vinden en die andere organisaties met ons willen delen. Je weet dat de data bestaan, alleen niet altijd waar je het

kunt vinden. Dat is uitdagend maar ook frustrerend.” Kom je het bewijsmateriaal dat je zoekt wél tegen, dan vechten tegenstrijdige gevoelens om voorrang. “De eerste keer dat ik het klimaatrapport van ING las, dacht ik: nou, het klinkt eigenlijk wel alsof ze goed bezig zijn. Maar dan ga je steeds dieper kijken en blijkt het toch minder rooskleurig te zijn. Ik kwam op een zeker moment heel ‘vieze’ aandelen en obligaties tegen. Het voelt heel dubbel om iets te vieren dat we goed kunnen gebruiken in de zaak, want iets goeds voor de zaak is iets slechts voor de wereld.”

Bitterzoet

Het is het bitterzoete lot van werken in de klimaatbeweging. “Dit werk geeft voldoening, maar doet ook wel wat met je”, zegt juridisch onderzoeker Catherine van Es (29). Zij verdiept zich onder meer in mensenrechtennormen waar financiële instellingen zich aan moeten houden en in de vraag welke middelen ING heeft om gevaarlijke klimaatverandering tegen te gaan. “Je leest de hele dag dingen waar je niet vrolijk van wordt en leert hoe vernuftig grote vervuulende bedrijven zijn in het ontlopen van hun verantwoordelijkheid. Aan de ene kant motiveert dat, maar soms lijkt die trukendoos oneindig. Dat laatste is gelukkig niet waar.” Tegelijkertijd doet Van Es dit werk juist omdat de klimaatcrisis haar zo raakt, wat de druk om te presteren alleen maar groter maakt. “Je weet dat je het opneemt tegen een bedrijf met een gigantisch leger mensen”, vervolgt de jurist. “De lobbykracht van bedrijven als ING is enorm en dat is best beangstigend. Mij helpt het om er soms even helemaal niet mee bezig te zijn en in het weekend heel andere dingen te doen. Dansen bijvoorbeeld, en naar muziek luisteren.”

Van Dijk herkent de spanning die erbij komt kijken, bijvoorbeeld als het gaat om het forse budget dat ze beheert. “In het begin heb ik best geworsteld met die verantwoordelijkheid. Het duurde ook maanden om de financiering rond te krijgen, dat werd op een gegeven moment zwaar.”

Geheimhoudingsplicht

En dan gold ook nog maandenlang een geheimhoudingsplicht. Over de nieuwe zaak mocht met niemand buiten het team worden gepraat. Niet met collega's, niet met vrienden en niet met naaste familie. Van Thiel: “Dat heb ik als best lastig ervaren, ik wilde er juist zo graag met iedereen over praten. Dat mocht niet en al helemaal niet thuis, want mijn vriendin werkt nota bene bij een financiële instelling. We moesten daardoor extra voorzichtig zijn als een van ons aan het bellen was. Dan moesten de tussendeuren echt even dicht.”

Van Es had daar thuis minder moeite mee dan Van Thiel, want “gelukkig heb ik een partner die niet te veel vragen stelt”. Toch vond ze het frustrerend met niemand te mogen praten over een zaak waar ze vol passie aan werkte. “Heel lang wist niemand binnen Milieudefensie dat we een bedrijf uit de financiële sector gingen aanklagen. Dan zat ik naast een collega maar moest ik een berichtje op m'n telefoon sturen om te kunnen overleggen. Dat voelde tegennatuurlijk en daar werd ik soms een beetje gek van.”

Dat gold niet voor Hulsens, voor wie het niet zo'n probleem was dat hij dit alleen in kleine kring mocht bespreken. “Ik heb jaren voor Greenpeace gewerkt, waar we vaak grote acties deden die op de rand van het wettelijk toegestane balanceerden. Daar ging vaak weken of maanden aan voorbereiding aan vooraf en dat moest allemaal strikt geheim blijven. Ik ben wat dat betreft dus wel wat gewend.”

Stressbestendig

Gelukkig is het team behoorlijk stressbestendig, zegt De Pater. “Als ik bedenk wat er nog aankomt, zijn we eigenlijk pas net begonnen. Tot nu toe was alles intern en hadden we alleen met elkaar te maken, we hoefden weinig rekening te houden met wat de buitenwereld ervan vindt. Dat gaat nu allemaal veranderen. De druk is hoog, je wil het goed doen, er staat veel op het spel. Je wil niet de zaak verliezen omdat je ergens een stom foutje hebt gemaakt. Aan de andere kant: we zijn met velen en iedereen controleert elkaar.”

Zelf heeft De Pater wel even getwijfeld of ze opnieuw in een klimaatzaak wilde stappen. “Vooral vanwege de omvang van het project en het vooruitzicht dat we aan iets beginnen dat jaren gaat duren. Ik heb mezelf afgevraagd: wil ik mezelf weer voor zo'n lange tijd vastleggen op zoiets groots? Mezelf kennende ga ik er niet halverwege uit stappen, dan wil ik het ook afmaken.” Uiteindelijk kon ze de verleiding niet weerstaan. “Omdat dit werk me het gevoel geeft dat ik iets substantieels kan bijdragen. Ik heb in het verleden op allerlei manieren actiegevoerd, maar toen ik bij Milieudefensie aan de zaak Shell ging werken, voelde dat veel concreter. Iets waarin ik mijn expertise kwijt kon en waarmee we een enorme impact konden maken.”

Hier moeten we het over hebben

Dit is mijn eerste column. Natuurlijk schrijf ik dan graag iets aardigs. Een reisanekdote. Een leuk verhaal. Een mooie overpeinzing die tot nadenken stemt. Ik had het graag gedaan, maar kan het niet. Mag het ook niet van mezelf. Niet zolang de doodse stilte in dit land aanhoudt, de halsstarrige weigering om de feiten te benoemen en ons eindelijk werkelijk uit te spreken. Ze verwondt, die stilte. Ik kan er niet van slapen. Ik hoop dat u na het lezen van deze column ook een nachtje overslaat. We moeten het namelijk ergens over hebben, hoe moeilijk de meesten van ons dat ook vinden: Gaza.

Niet alleen vindt daar – en ja, het moet gezegd – een genocide plaats die rechtstreeks op onze telefoons gelivestreamd wordt, maar ook een catastrofale milieuramp. Tijdens de Klimaatmars in november bleek maar weer eens hoe velen ervan overtuigd zijn dat datgene daar niets met het klimaat te maken heeft. Opmerkelijk. In onze buurlanden speelt de klimaatbeweging een actieve rol in de protesten. Met recht. Zelden werd duidelijker hoe desastreus de wapenindustrie is, hoe dodelijk het moderne defensieapparaat voor mens, dier en de aarde zelf.

Nooit eerder werden er zulke hevige (cluster)bommen gebruikt. En dat in een gebied ter grootte van 1,6 keer Amsterdam. Binnen één maand kreeg Gaza 25 duizend ton explosieven te verduren, wat volgens de Euro-Med Human Rights Monitor gelijk staat aan twee nucleaire bommen. 100 dagen later is de smalle strook een veelvoud aan explosiekracht verder. Wat overblijft is één giftige puinhoop. Van asbest, gesmolten koelkasten, lekkende batterijen en accu's, tot eindeloze stapels ontbonden lichamen, de schadelijke effecten van illegaal door Israël ingezet witte fosfor en honderden zo niet duizenden onontpofte bommen.

Gaza had onder normale omstandigheden al nauwelijks tot geen afvalverwerkingscapaciteit. Samen met de spaarzame zonnepanelen en andere duurzame energieprojecten, is deze nu volstrekt vernietigd. Internationale water- en milieuspecialisten vertelden op 14 december aan *Al-Jazeera* dat alleen het herstel van de totaal verwoeste waterleidingen al zo'n 5 tot 10 jaar zal duren. Daar komt bij dat het Israëlische leger de meeste tunnels van Hamas met vervuild (zee)water heeft gevuld. Samen met het openbar-

sten van de riolen en het verontreinigde afval- en regenwater, is het grondwater extreem vergiftigd. De Gazanen waren de afgelopen jaren al aangewezen op vervuild drinkwater. Nu zie ik in tal van filmpjes kleine kinderen met open mond regenwater opvangen of erger nog: dorstig naar de zee rennen. We kunnen slechts gissen naar wat daar aan drek stroomt.

Het vereist de totale "evacuatie" (beter gezegd de onvrijwillige maar ondertussen haast onvermijdelijke deportatie) van de bevolking, de meest vernuftige technologie en veel vrij landoppervlak voor afvalscheiding en -verwerking om het gebied ooit weer schoon te krijgen. Feitelijk is er maar één land in deze regio en situatie dat dit kan: Israël. Deze milieuramp is dan ook geen onfortuinlijke nevenschade, maar een strategische én politieke keuze. Alles wijst erop dat de regering Netanyahu het gebied juist zo volstrekt onleefbaar wil maken om het te kunnen annexeren. Het geweld beperkt zich echter niet tot deze strook verschroeide aarde. Op 9 januari publiceerde *The Guardian* de eerste resultaten van Britse en Amerikaanse wetenschappers die de dramatische

klimaatdefecten van Israël's lucht- en grondoffensief onderzochten. Ik citeer: "Volgens de studie, die gebaseerd is op slechts een handvol koolstofintensieve activiteiten en daarom waarschijnlijk een aanzienlijke onderschatting is, waren de klimaatkosten van de eerste 60 dagen van Israël's militaire reactie gelijk aan het verbranden van minstens 150 duizend ton steenkool." Of in exacte cijfers: 281 duizend ton CO₂. Equivalent aan de uitstoot

van "meer dan twintig van de meest klimaatgevoelige landen ter wereld". Samen met de Palestijnen betalen zij de eerste en de hoogste prijs voor de klimaatramp die zich in hoog tempo aan de continu oplichtende hemel boven Gaza aftekent. Met dank aan Nederland dat materieel blijft leveren voor die allesvernietigende bommenwerpers. ■

Zelden werd duidelijker hoe desastreus de wapenindustrie is

Mounir Samuel is onder meer politicoloog, journalist, auteur, cultureel ondernemer en adviseur. In zijn werk zoekt hij naar concrete oplossingen voor grote vraagstukken als duurzame systeemverandering en klimaatrechtvaardigheid.

“Het voelt dubbel: iets goeds voor de zaak is iets slechts voor de wereld”

We kunnen nu hulp inschakelen van experts van buiten ons team, maar het betekent ook dat we kritiek kunnen krijgen. De wereld kijkt mee en dat geeft een extra lading aan het werk dat we doen. Het is nu ook anders: in de Shell-zaak waren wij de underdog. Nu zijn wij de organisatie die Shell heeft verslagen en de volgende grote vervuiler aanklaagt.”

Tijd om zich te laten afleiden door alle aandacht, hebben ze niet. Het inhoudelijke team gaat verder met onderzoek. De advocaten gaan, onder leiding van Roger Cox, een dagvaarding schrijven. Vervolgens zal de rechter kijken naar de ontvankelijkheid, ofwel: bepalen of Milieudefensie bevoegd is om de rechtszaak te voeren. Pas daarna volgen de hoorzittingen.

Ook het campagneteam draait op volle toeren. De Pater: “We zijn campagnemateriaal aan het maken: webartikelen, filmpjes, socialmediaposts en infographics.” Ondertussen moet ze alweer tijd vrijmaken voor die andere klimaatzaak. “De hoorzittingen in het hoger beroep tegen Shell komen eraan. Dat gaat alle aandacht vragen.” ■

‘Je bent irritant’

Alle mensen achter de rechtszaak omschrijven hun werk als dankbaar en een plek waar zij “daadwerkelijk iets kunnen betekenen”. Van Dijk kreeg van Steven van Rijswijk, de CEO van ING, al een als belediging vermomd compliment: ‘*You’re annoying but you’re right*’. Je bent irritant, maar je hebt wel gelijk. Ook Van Thiel heeft het gevoel nu op een plek te zitten die ertoe doet: “Hiervoor werkte ik bij een advocatenkantoor waar mijn werk erop neerkwam dat ik de winst liet zien in vijftien verschillende kleurtjes. Bij Milieudefensie werk ik met veel interessantere data en vooral voor een beter doel. Het voelt als een privilege om zulk betekenisvol werk te kunnen doen.”

Dat werk is inmiddels zichtbaar voor de buitenwereld. En dat heeft dat voor- en nadelen, weet De Pater. “Alles is *out in the open*.”

“Opera biedt ruimte om het uit te schreeuwen”

The *Shell Trial* gaat over – de naam zegt het al – de rechtszaak die Milieudefensie in 2018 samen met 10 duizend mede-eisers aanspande tegen Shell wegens het veroorzaken van gevaarlijke klimaatverandering. Het verweer van de oliegigant: niet hij was verantwoordelijk, maar de consument met zijn fossiele verslaving. De rechtszaak inspireerde theatermakers Anoenk Nuyens en Rebekka de Wit in 2021 tot het maken van het toneelstuk *De Zaak Shell*. In dat stuk komen alle verschillende stemmen in het klimaatdebat aan het woord, en wordt pijnlijk duidelijk hoe iedereen zijn verantwoordelijkheid doorschuift naar een andere partij. Broer en zus Romy en Gable Roelofsen, oprichters van muziektheatergezelschap Het Geluid, zagen de theaterproductie en waren onder de indruk. Gable: “Toen wij vervolgens van de directeur van De Nationale Opera hoorden over hun duurzaamheidsbeleid, klikte er iets. We besloten samen *The Shell Trial* te gaan ontwikkelen.”

The Shell Trial is een gezamenlijke productie van Het Geluid en De Nationale Opera (DNO). De muziek werd geschreven door componiste Ellen Reid. Roxie Perkins schreef het libretto. Het Concertgebouworkest, twaalf zangers en een koor van kinderen uit alle wijken van Amsterdam brengen de opera ten gehore.

Een klimaatzaak is niet bepaald een klassiek opera-onderwerp. Waarom wilden jullie hier zo graag een opera over maken?

Romy: “Na het zien van *De Zaak Shell* van Anoenk en Rebekka hadden we een enorme knoop in onze buik. Door de complexiteit van het vraagstuk, en de vraag wat onze individuele en onze gemeenschappelijke verantwoordelijkheid is. Het klimaatprobleem is zo groot. En een opera kan grote onderwerpen dragen.”
Gable: “Waar het om de klimaatcrisis gaat, hebben we verbeelding nodig om de werkelijkheid te laten kantelen.”

Hoe doe je dat, de werkelijkheid laten kantelen?

Romy: “Mensen die in beweging komen, beginnen bij hun hoofd. Vanuit het denken bewegen ze naar het lichaam toe, naar hart en buik. We moeten het klimaatprobleem echt durven gaan voelen, de angst in de ogen kijken. Opera biedt letterlijk ruimte om het uit te schreeuwen. Ik hoop dat de muziek de

De opera *The Shell Trial* gaat 16 maart in Amsterdam in première, vlak voor het hoger beroep dat Shell aanspande in de rechtszaak van Milieudefensie. De makers willen de productie zo klimaatneutraal mogelijk maken, maar dat blijkt nog een hele kluit.

TEKST: MARIJE WILMINK BEELD: ROGER CREMERS

mensen die straks in de zaal zitten in beweging brengt. Alle perspectieven die op de bühne staan – van Shell-aandeelhouders tot klimaatactivisten – zullen ook in de zaal zitten. We willen die uitersten met elkaar in gesprek brengen.”

Gable: “We proberen ieders zorgen aan te spreken. We willen ontzag opwekken voor de grootte van dit nijpende probleem, de effecten van al die extractie-eeuwen. En net als Anoenk en Rebekka de vraag stellen: “Wat zeg je tegen je kind of kleinkind als het vraagt ‘En wat heb jij gedaan?’” Je kan die vraag op duizend manieren stellen: boos, veroordelend... Maar je kan ’m ook subtiel stellen en dan zoekend antwoorden proberen te formuleren. Vanuit hoop, zonder valse hoop te scheppen. Ik hoop dat de opera zo gaat zijn.”

De voorstelling gaat over verantwoordelijkheid nemen. Inhoudelijk, maar ook waar het gaat om het productieproces.

Romy: “Ja! Er wordt natuurlijk geen vlees gegeten bij de repetities, maar ook op andere vlakken in het maak- en uitvoeringsproces zijn we op zoek gegaan naar duurzame keuzes.” Het Geluid ondertekende hiervoor de ‘Green Deal’ van DNO. Als proefproject onderzochten alle betrokkenen samen tot in detail hoe deze opera zo duurzaam mogelijk – liefst klimaatneutraal – geproduceerd kan worden en hoe je onvermijdelijke CO₂-uitstoot op een verantwoorde manier kunt compenseren. Romy: “In een reeks duurzaamheidsworkshops hebben we ons over allerlei vragen gebogen. Hoe je zo veel mogelijk ‘groene’ materialen gebruikt, en ook nog eens zo efficiënt mogelijk. Of je decors en kostuums zou kunnen recycleren. Hoe je het aantal reiskilometers vermindert, van makers, zangers én publiek. Of een papieren programmaboekje echt nodig is. Hoe we vuur en ijs kunnen gebruiken tijdens de voorstelling met zo min mogelijk CO₂-uitstoot.”

“Voor ons is het mooi iets in Indonesië te doen want daar liggen onze wortels, én die van Shell”

Gable: “We houden echt alle processen tegen het licht. Het is een fantastisch leerproces.”

Romy: “Wij waren verrast hoe ver DNO al is in het nadenken over klimaatneutraal produceren. Ze maken er werk van op Europees niveau en gaan hun *best practices* delen, ook met kleinere organisaties die zelf niet de slagkracht hebben om zoveel onderzoek te doen.”

Gable: “Zo heeft DNO een ‘materialenpiramide’ die laat zien welke materialen de voorkeur hebben en welke je beter kunt vermijden. Hoeveel uitstoot het gebruik van zijde geeft, welke verf het beste is, enzovoorts. Dat is allemaal doorberekend.”

Romy: “En dan nog zijn het ingewikkelde keuzes. Soms vind je een heel duurzaam product maar moet het bijvoorbeeld uit Duitsland komen. Dan zorgt het transport ervoor dat al je ‘uitstootwinst’ weer weg is. Dus hoewel we groen gas gebruiken voor vuur, doen we dat nu maar 30 seconden, bijvoorbeeld.”

Wordt dit de meest klimaatneutrale opera ooit?

Gable: “We hebben de uitstoot op decor en kostuums erg laag gekregen, dat is mooi. Maar onze achilleshiel zit in de zogenaamde reisbewegingen.”

Romy: “Opera is een heel internationale discipline. De componist van de opera is Amerikaans, die kan hier alleen per vliegtuig komen. En we zijn begonnen met zangers uit Nederland te selecteren. Maar soms wil je om artistieke redenen met iemand uit het buitenland werken.”

Gable: “En dan zul je zien: bij de Duitse zanger die we castten dachten we: fijn, dat is niet ver trainen. Maar toen bleek dat hij net voor *The Shell Trial* begint optredens in Oslo heeft. En tja, de bootverbinding tussen Scandinavië en Nederland is net weer opgeheven. Dat is dan een tegenvaller. We proberen de uitstoot die onvermijdelijk bleek wel te compenseren. Dat kostte ook

veel uitzoekwerk want er zijn veel louche compensatiebedrijven. Foute monocultuurprojecten bijvoorbeeld, of Staatsbosbeheerprojecten die – ongelooflijk maar waar – Shell als sponsor hebben. Uiteindelijk kozen we twee compensatie-initiatieven in Brabant en op Borneo.”

Romy: “Voor ons is het mooi ook iets in Indonesië te doen, want daar liggen onze wortels, én die van Shell. Shell deed begin zoste eeuw op Noord-Sumatra haar allereerste olieboringen. We zoch-

ten voor het kinderkoor ook expliciet kinderen met ouders of grootouders met wortels in voormalige Nederlandse koloniën waar Shell haar sporen heeft nagelaten.”

Over sponsors gesproken, DNO blijkt gesponsord te worden door ING?

Gable: “Niet De Nationale Opera zelf, maar de junior-balletpoot van de koepelorganisatie Nationale Opera & Ballet, zo blijkt. Voordat we de samenwerking met DNO aangingen, stelden we als voorwaarde dat ze geen fossiele sponsors meer zouden hebben. Bij de opera is dat ook zo. Dat het ballet nog wel met ING werkt, was voor ons ook een onprettige verrassing.”

In het programmaboekje staat straks wat lukte op het gebied van duurzaamheid en wat niet. Vanwaar die openheid?

Gable: “De geest van de opera is: laten we het gesprek aangaan. Dus dat doen wij ook. We willen laten zien welke keuzes wij maakten. Dat het een kwestie van afwegen en vallen en opstaan is. We verbergen niet dat er voor deze productie ook gevlogen is, dat zou ook niet slim zijn, want dan zeggen mensen: ‘Jij bent af...’ We willen verantwoordelijkheid nemen en afleggen.”

Romy: “Het is een hele klus, al dat afwegen van wat wel en niet kan. Maar alles beter dan een *climate depression!*” ■

The Shell Trial maakt onderdeel van het Opera Forward Festival 2024. Dit jaar staat daarin het thema duurzaamheid en het nemen van verantwoordelijkheid centraal. Het Maastrichtse gezelschap Het Geluid maakt vaker muziek- en

operatieproducties rond maatschappelijke thema's. Met *Limburgse Horizon* bogen ze zich bijvoorbeeld samen met tal van lokale spelers over de toekomst van het landschap, voedselproductie en de plek van de boeren in Limburg.

EDO LANDWEHR

Edo Landwehr zocht in 2009 een nieuwe hobby en werkte 3 maanden later fulltime als fotograaf. Hij fotografeert onder andere voor Milieudefensie.

TEKST: RINSKE BIJL BEELD: ROBERT ELSING

“Ik zie mezelf niet als activist. Maar ik denk wel dat ik mensen kan beïnvloeden met wat ik doe. Door ze dingen te laten inzien en enthousiast te maken. Er zijn natuurlijk veel verschillende manieren om andere mensen ergens van te overtuigen. Door te lobbyen of te demonstreren bijvoorbeeld. Ik kies ervoor om via beeld verhalen te vertellen. Beeld kan heel krachtig zijn en mensen met de neus op de feiten drukken.”

Eyeopener

“Het klimaat werd voor het eerst een thema in mijn werk bij een project over afvalplastic in Antarctica, pakweg 5 jaar geleden. Daar heb ik heel concreet gezien welke effecten klimaatverandering al heeft. Dat was voor mij echt een eyeopener. Sindsdien heb ik steeds

bewuster voor opdrachtgevers gekozen die net als ik de wereld een beetje beter willen maken. Nu is dat het grootste deel van mijn werk.”

Argentinië

“Al mijn werk gaat over mensen. Ik vind het waanzinnig interessant om mensen te portretteren. Daarmee krijg je een inkijkje in hoe ze zijn en hoe ze leven. Dit jaar heb ik voor Milieudefensie verschillende plekken op de wereld bezocht waar mensen zich uitspreken tegen Shell. Zoals in Argentinië, waar ik onder andere tijdens een klimaatprotest heb gefotografeerd. Ik wil in Nederland laten zien wie deze mensen zijn en wat ze doen. Daarmee wil ik ze dichterbij brengen en verbinding tot stand brengen. Dat gebeurt als mensen zich

kunnen identificeren met een ander, of als ze door die ander geraakt worden. Pas als je verbinding voelt, ben je bereid stappen te zetten en iets te veranderen.”

Stroomversnelling

“Ik hoop dat ik mensen kan inspireren om in actie te komen. Ook door te laten zien dat je op verschillende manieren iets kan doen. Je hoeft niet de rest van je leven koud te douchen of iedere dag de straat op te gaan. Ook kleine beetje helpen om een stroomversnelling op gang te brengen. Natuurlijk heb ik niet de illusie dat mensen door een foto van mij een eureka-moment hebben. Maar als ik een klein radertje ben in de opeenstapeling van gebeurtenissen die iemands keuzes beïnvloeden, is mijn missie geslaagd.” ■

Water is leven

Ik vermoed dat wij, als mensen, helemaal niets in te brengen hebben tegen het denken van de zee

Als rasechte Arnhemmer koester ik een speciale band met de Rijn. Ieder seizoen heeft zo zijn charmes. De lokale natuur biedt comfort én ongemakken. Op zomerse dagen blijf je botsen tegen een muur van warmte. Als het regent, dan waait de wind net iets harder over de Rijn. Noem het gerust een duwtje in de rug of ach, een boodschap van voren om te vertragen in onze haastige tijd.

In de winter van 1995 heerste er in mijn toenmalige wijk Arnhem Zuid lichte paniek. Als ik zoek naar nieuwsberichten, lees ik over een evacuatie van 250 duizend inwoners uit Rivierenland. De uiterwaarden waren volgelopen. Ik moest thuisblijven van school en logeerde met mijn zusje een week bij oma. Wanneer ik dit schrijf, is de hoogwatersituatie in Nederland opnieuw zorgelijk. Dat is ons lot, als inwoners van een land waarvan een kwart onder zeeniveau ligt. De afgelopen jaren zijn opvallend veel boeken verschenen met water als onderwerp. Zullen we er eens in duiken?

In allen een boodschapper

In *Jona zonder walvis* (2022) bezoekt Mounir Samuel gebieden “van de woestijn naar

Als we het echt niet meer weten, dan rest ons nog de poëzie

de polder, van de Nijl naar de Noordzee, van water dat land werd naar ons land dat onder water dreigt te verdwijnen”. Hij maakte ook een papieren reis door stapels publicaties. Naast de feitelijkheden loopt er een aangename persoonlijke rode draad door het boek. Het begint met een jeugdherinnering aan een vakantie in de Franse Dordogne. Wanneer zijn ouders een specifieke plek kiezen om de familietent op te zetten, voorziet de 8-jarige Mounir problemen: als het gaat regenen, loopt juist die plek onder water. Later die nacht barst inderdaad het onweer los en krijgt hij gelijk: de familie moet vluchten naar de auto. De volgende ochtend zou duidelijk worden dat de bliksem op verschillende plaatsen was ingeslagen. Drie mensen overleefden de nacht niet.

Jona zonder walvis ontleent zijn naam aan het Bijbelse verhaal waarin Jona een goddelijke opdracht krijgt om de inwoners van Nineve te waarschuwen. Hun stad zal binnen 40 dagen worden vernietigd. Jona probeert eerst te ontsnappen aan die verantwoordelijkheid, maar redt uiteindelijk toch de bewoners van Nineve. Mounirs boek is niet voor niets doorspekt met verwijzingen naar Jona. Ook Mounir neemt zijn verantwoordelijkheid door ons te informeren, maar in onze tijd volstaat een alarmerende boodschap niet meer. Hij gaat dan ook een stap verder door bijvoorbeeld de politiek te benaderen, in samenwerking met een Nationaal Actiecomité Klimaat, met een pakket acute en concrete maatregelen.

Eigenwijs water

Eva Meijer blijft dicht bij huis met *Zee Nu* (2022). In de roman staat Nederland centraal. De zee trekt vanaf de eerste pagina's steeds verder ons land in en wordt zelfs opgevoerd als een karakter: “De zee denkt en voelt niet, tenminste niet op een manier die de mensen zodanig kunnen herkennen, met hun denken en voelen, dat noodzakelijkerwijze beperkt is want gebonden aan hun fysieke

gesteldheid en voorstellingsvermogen.” De originaliteit van Eva is ongeëvenaard, naast de ongemakkelijke confrontatie met een Nederland onder water is er ook ruimte voor loyaliteit en moed. En op de laatste pagina's toont de zee een zwaar staaltje denkwerk.

Zee Nu bracht mij tot een nieuw inzicht over het denken van de zee. Als de zee denkt, dan kunnen wij slechts volgen. De zee denkt door te doen. Door nieuwe vormen aan te nemen, door alsmaar weer grenzen te verleggen die dieper en verder liggen. We kunnen wel zeggen dat wij de zee aan het denken zetten. We negeren de signalen die leiden tot de verdere opwarming van de aarde en veroorzaken zo een steeds dieper denkende zee.

Strijd met water

In het essay *Het water komt* (2020) onderzocht Rutger Bregman de strijd die Nederland in het verleden tegen water voerde en onze huidige opgave. Je leert ook de briljante Johan van Veen kennen die de Watersnoodramp in 1953 voorzag. Net als Mounir maant Rutger tot actie: “Het voortbestaan van Nederland staat op het spel. Er is een kans dat onze kinderen

afscheid moeten nemen van steden als Den Haag en Delft, Rotterdam en Amsterdam, Leiden en Haarlem. Eeuwen aan erfgoed, cultuur en geschiedenis zullen dan verloren gaan.”

Als we het echt niet meer weten, dan rest ons nog de poëzie. In *Zwemlessen voor later* (2021) spreken honderd klimaatdichters zich in een enorme rijkdom aan variatie uit over het klimaat. Ze maken zich zorgen om de continue bedreiging van onze wereld en alle bewoners. Het menselijk handelen is niet meer houdbaar, maar ons gedrag aanpassen is moeilijk. Kennis over klimaatverandering verlamt ons, de schaal van de schade is niet te bevatten, een bepaalde onverschilligheid ontstaat. Toch weigeren de klimaatdichters te zeggen dat het te laat is. Ik schaar mezelf achter hen. ■

Boekenliefhebber *Radjan Hanoeman* verdiept zich in de wereld van de literatuur. Ga mee op reis en zie hoe de natuurlijke wereld en boeken samenkomen.

Cultuurtips

Bioscoop

VOGELS KUN JE NIET MELKEN

Het gaat slecht met onze nationale vogel, maar op het land van boer Bote in Friesland komen de grutto's elk jaar terug. Hij doet alles om zijn land zo vogelvriendelijk mogelijk te maken. Maar daardoor gaat de opbrengst ervan wel omlaag. Vanaf 29 februari in de bioscoop.

Kunst

THE LIMITS TO GROWTH

Museum RADIUS heeft een serie van vijf tentoonstellingen gebaseerd op het gelijknamige boek van de Club van Rome uit 1972. Hoe kunnen we een nieuw economisch systeem creëren, waarbij het niet gaat om winst maar om welzijn van mens én natuur? En kinderen kunnen er leren denken als een ánder soort aardbewoner.

Muziek

MIRTE VAN DEN BOS

Op haar eerste ep begeleidt spoken word-artiest en klimaatactivist Mirte van den Bos haar poëtische teksten over de klimaatcrisis, het uitsterven van soorten en ander verdriet met dromerige soundscapes en minimale muziek. *Alles Trilt* staat nu op Spotify en is te koop als poëziebundel.

Architectuur

NEDERLAND OP DE TEKENTAFEL

De ruimtelijke inrichting van Nederland wordt opnieuw bekeken. Klimaatverandering, huisvesting, energietransitie, sociale rechtvaardigheid: alles wordt meegenomen. In architectuurmuseum Het Nieuwe Instituut kunnen we leren van het verleden. Hoe zien de nieuwe plannen eruit?

Op Achterhoekse akkers keert de natuur terug

In het oosten van Nederland werken agrarische natuurverenigingen en boeren al jaren samen voor het behoud van natuur én cultuurlandschap. Natuurlijke houtwallen en middeleeuwse akkers worden in ere hersteld. “In de knotwilgen zijn bos- en steenuilen gesignaleerd.”

TEKST EN BEELD: WILMA VAN DER MATEN

Vanaf de natuurcamping 't Scharvelt buiten Ruurlo in de Achterhoek loopt een wandelroute dwars door relatief kleine weilanden en akkerbouwgebieden. De landerijen zijn afgezet met houten hekjes en in de bermten staan soms wel kilometerslange rijen zonnebloemen, bestemd voor vogels en insecten. Op de erven van verbouwde historische boerderijen prijken eiken en langs de oprijlanen zijn de knotwilgen hersteld. Het agrarische landschap in de Achterhoek ziet er weer uit zoals op foto's in de geschiedenisboekjes. “Gasten hebben het gevoel in het buitenland op vakantie te zijn”, zegt de uitbater van de natuurcamping met een glimlach. Door ruilverkaveling, schaalvergroting, mechanisatie én de komst van het prikkeldraad, ruim 100 jaar geleden, veranderde het Nederlandse landschap in een eentonige boel. Een groot verschil met het coulisselandschap in sommige delen van Frankrijk. Daar werden de landerijen ook uitgebreid, maar verloor men de fraaie middeleeuwse landschapselementen niet uit het oog. Boeren lieten oude historische afrasteringen van steen en hout staan, waardoor het landschap zijn romantiek behield.

In dezelfde periode zijn zulke landschapselementen op veel plekken in Nederland juist verdwenen, vertelt Wilfried Klein Gunnewiek. Hij is coördinator van de Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Berkel & Slinge, in Eibergen, de Achterhoek. “Het oude Nederlandse landschap kende ook veel monumentale afscheidingen zoals natuurlijke heggen, bomenrijen, beken, wegbermen en houtwallen.”

Dijken en dammen

Dat oude cultuurlandschap is in de Achterhoek deels weer in ere hersteld. De katalysator achter dat herstel is de Vereniging Nederlands Cultuurlandschap, gevestigd in Beek-Ubbergen. Alweer 20 jaar geleden bedacht de organisatie een deltaplan om het in verval geraakte landschap op te lappen, onder het motto ‘maak Nederland weer mooi’. De Vereniging Agrarisch Natuurbeheer van Klein Gunnewiek benaderde boeren in en rond Berkel & Slinge persoonlijk met de vraag of ze mee wilden doen. In het agrarische landschap werd een 200 duizend kilometer tellend netwerk van natuurlijke landschapselementen aan-

gebracht. Bomenrijen bijvoorbeeld, maar ook sloten, oevers, houtwallen, heggen, dijkes, dammen, beekjes en meren. De kosten van deze verfraaiing – ruim 600 miljoen euro – werden opgehoest door zowel de overheid als het bedrijfsleven. 34 organisaties, waaronder Stichting Natuurmonumenten en de Land- en Tuinbouw Organisatie Nederland, ondersteunden het plan. “Het Hollandse landschap vormt een onderdeel van onze cultuur en identiteit”, vinden ook onderzoekers in een rapport van het Sociaal en Cultureel Planbureau *Hollandse Landschappen en Nederlandse identiteit* (2019). “Nederlanders beschouwen landschapselementen als dijken, dammen en grachten als kenmerkend voor Nederland en verbindend voor onze cultuur. Die gevoelens voeren terug op het gezamenlijke harde werk om ons land tegen het wassende water te beschermen”, aldus het rapport.

Eerste natuurboeren

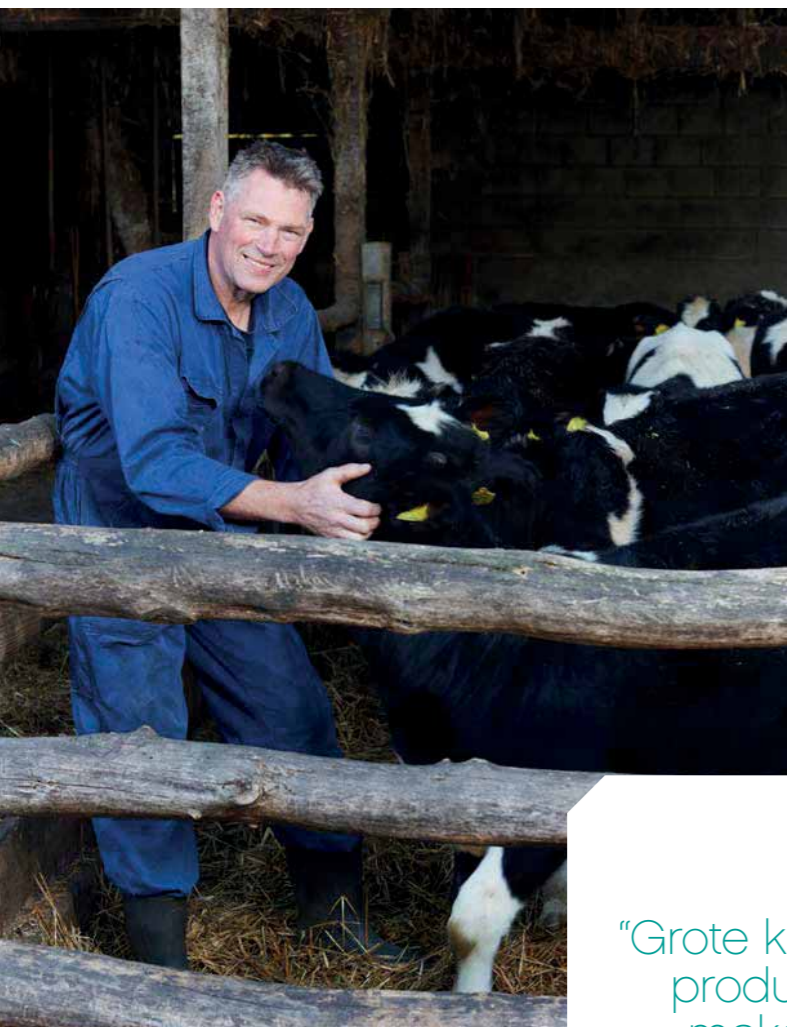
Iets buiten het dorpje Haarlo stuiten we op zo'n monumentaal stukje middeleeuws cultuurlandschap: een gerestaureerde es.

Een gerestaureerde boerderij in de Achterhoek

Een es is een verhoogde akker. Op een informatiebord lezen we dat essen 1000 jaar geleden werden aangelegd door semi-nomaden, jagers en verzamelaars. Onder de toenemende bevolkingsdruk werd het voor hen steeds lastiger elke dag voldoende voedsel te vinden door op dieren te jagen en wilde planten te

zoeken. Deze semi-nomaden, in die tijd 99 procent van de bevolking, besloten zich permanent te vestigen. Ze gingen groenten verbouwen en hielden schapen, en later koeien, voor melk en vlees.

Eigenlijk waren deze nieuwe boeren de voorlopers van de hedendaagse natuurboeren. Ze ontwierpen met de es de eerste gecultiveerde akker. Alle afval en mest werd op de es gegooid, waardoor die elk jaar gemiddeld 1 millimeter hoger werd. De boeren bouwden er een houtwal omheen, gemaakt van bomen en struiken. Die houtwal had meerdere functies. Het was een bron van sprokkelhout, dat door de boerengezinnen

Agrariër John Arink, eigenaar van ecoboerderij Arink, in Lievelede.

BEELD: ROBERT ELSING

“Grote kunstmest-
producenten
maken hun
producten met
gesubsidieerd
aardgas”

werd gebruikt om mee te koken en te verwarmen. Daarnaast trok het groen in de omheining allerlei soorten dieren en planten aan. De houtwal bood een geschikte leefomgeving voor verschillende soorten planten, paddenstoelen en insecten, en een veilige schuilplaats voor kleine dieren als muizen, egels en padden.

Soorten keren terug

De es met zijn omheining is niet alleen mooi, maar ook belangrijk: hij droeg destijds al bij aan de biodiversiteit en doet dat nog steeds. In de Achterhoek, die volgens Klein Gunnewiek bekend staat om zijn essen, keren allerlei dieren- en plantensoorten weer terug. “Sinds er verschillende van deze middeleeuwse akkers zijn hersteld, inclusief houtwallen, zien we verschillende vogelsoorten hier weer”, vertelt hij enthousiast. “Een bijensoort die met uitsterving werd bedreigd, groeit weer in aantallen. Er zijn meer paddenstoelensorten. Insecten waarvan onderzoek-

Langs de oevers van de sloten groeien allerlei bloemen en planten.

kers het bestaan waren vergeten, zijn teruggekeerd. En in de knotwilgen zijn bos- en steenuilen gesignaleerd.” Het contrast met veel andere Nederlandse boerenbedrijven is groot. De afgelopen decennia kochten veel boeren onder aanmoediging van de overheid meer grond, er werd juist veel bos gekapt. Ook werden bestrijdingsmiddelen kwistig gebruikt. Wilde bloemen en vogels verdwenen. Door de schaalvergroting werd het platteland stiller, kaler en ongezonder. Niet alleen het culturele landschap, maar ook de natuur staat onder druk.

Rolmodel

In het verderop gelegen Lievelede, dicht bij het dorp Winterswijk, ligt de ecologische boerderij Arink. De familie Arink werkt al generaties lang als boer. Een mooi cultuurlandschap en de natuur moeten tezamen worden hersteld, vindt de huidige eigenaar John Arink. De grond die hij meer dan een kwart eeuw geleden van zijn vader erfde, bestond voornamelijk uit

‘ouderwetse’ essen. Maar zijn land was voor de ruilverkaveling behoorlijk versnipperd. “Ik was eigenlijk de hele dag bezig met de koeien van het ene veld naar het andere te slepen”, vertelt hij. De ruilverkaveling gaf hem de mogelijkheid zijn bedrijf te verplaatsen naar de andere kant van het dorp. Naast zijn eigen grond pacht hij nu ruim 100 hectare, gedeeltelijk essen, van Vereniging Natuurmonumenten. Arink is als eigentijdse natuur- en biologisch-dynamische boer een rolmodel voor andere boeren. Op zijn essen verbouwt hij duurzame granen zoals rogge, haver en spelt. “Van de granen bakken we gezonde, stevige broden. Niet van dat kleffe brood dat bakkers van geïmporteerd Frans tarwe bakken omdat daar meer eiwitten in zouden zitten”, zegt hij. Zijn melk is biologisch. Hij maait het gras minder waardoor er veel gezonde graslandkruiden voor de koeien kunnen groeien en hij zelf geen duur krachtvoer meer hoeft te kopen. En zijn bedrijf is volledig kunstmestvrij. “Wij zaaien klavers en vlinderbloemigen op het veld die stikstof uit de grond halen. Ze slaan die op bij hun wortels”, legt Arink uit. “Het zijn natuurlijke kunstmestfabriekjes.”

Subsidieer de natuurboer

Zelf schiet Arink niet veel op met het natuurboeren. Er zijn weinig buurtwinkels meer op het platteland, mensen doen hun boodschappen in de dichtstbijzijnde stad. “In supermarkten rekenen de winkeliers een te grote marge op onze biologische producten, die vers van het land komen. De consumenten betalen liever minder voor groente en fruit dat bespoten is. Ons marktsegment is in de afgelopen 25 jaar van 3 naar 4 procent gegaan – dat is niks. Als de overheid geen belasting op biologische producten zou heffen, dan was een onbespoten bloemkool een stuk goedkoper.” Arink kan zich daar behoorlijk kwaad om maken. “Een internationale luchtvaartmaatschappij als de KLM hoeft geen belasting te betalen op fossiele brandstof, en de grote kunstmestproducenten maken hun producten met gesubsidieerd aardgas. Als de overheid zo begaan is met de natuur, dan zouden wij als natuurboeren gesteund moeten worden – en niet de grote vervuilers.” Toch worden boeren vaak gezien als de grote boosdoeners, die met hun (kunst)mest niet alleen vruchtbare grond maar ook rivieren en sloten vervuilen. “Boeren worden te gemakkelijk

"Als toerist in de Achterhoek
waan je je in het buitenland."

Een gerestaureerde
es met houtwal en
bomenrij.

BEELD: NANCY FOX

"Ik ben
geen boer
geworden om
op mensen te
passen. Ik wil
boeren!"

over een kam geschoren", vindt Klein Gunnewiek. De Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Berkel & Slinge organiseert, 20 jaar na publicatie van het deltaplan *Nederland weer mooi*, nog steeds informatiebijeenkomsten en cursussen voor boeren. Boeren die op hun grond monumentale landschapselementen willen herstellen én een bijdrage willen leveren aan de bescherming van de natuur, kunnen zich door de vereniging laten adviseren. "De nieuwe generatie boer heeft niet meer zoveel kennis als het gaat om de traditionele landschapselementen en het onderhoud daarvan", zegt Klein Gunnewiek. Inmiddels telt zijn vereniging meer dan vierhonderd leden.

Gezwabber

Marcel Groot Zevert, agrariër in het platteland dorpje Beltrum niet ver van de Duitse grens, houdt het als boer binnenkort voor gezien. Zijn veestapel deed hij al van de hand. Zijn kinderen kunnen van de opbrengst van het boerenbedrijf alleen niet

leven. De regels van de overheid worden steeds strenger en ingewikkelder. "Neem als voorbeeld het mozaïekbeheer van je grasland, bedoeld om de weidevogel in stand te houden. Dat betekent dat je weidepercelen afwisselt met maaipercelen. En dat je als boer niet in een keer je weide maait, maar in blokken, om-en-om op twee verschillende tijdstippen. Dat is voor de meeste boeren niet te doen", zucht hij.

"Het gezwabber in Den Haag en de onzekerheid over de toekomst maakt ons boos", zegt Groot Zevert. Boeren die aan natuurbeheer willen doen, moeten volgens de richtlijn van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit 5 procent van hun boerenbedrijf in natuurgebied veranderen. Groot Zevert staat van de 34 hectare die hij bezit 6 hectare af voor natuurdoeleinden, maar de vergoeding die hij daarvoor krijgt is onvoldoende. Nu verbouwt hij alleen nog aardappelen, mais en tarwe.

Vakantiespecialist

John Arink, de derde generatie natuurboer, herkent de problemen van zijn collega. Naast melkveehouder is hij ook producent van biologische groenten en fruit, en bakker. Tegelijkertijd runt hij een gastenverblijf op zijn boerenbedrijf en geeft hij toeristen rondleidingen, allemaal om het hoofd boven water te houden. "We zijn niet alleen meer voedselproducent, maar daarnaast ook de hoeder van het cultuurlandschap, natuurbeheerder, vakantiespecialist." In de Achterhoek genieten wandelaars van bloeiende akkerranden met klaprozen. Het cultuurlandschap staat er prachtig bij met gele boterbloemen in de ongemaaide weilanden, vogels zwermen weer uit over de weilanden. In de uiterwaarden grazen koeien om ervoor te zorgen dat de begroeiing langs de oever open blijft. "Dat betekent dat we niet elke dag naar onze koeien kunnen om ze te melken, dus hebben we minder melkopbrengst", vertelt John Arink. "En oh, voor ik het vergeet: we hebben ook nog een restaurant. Maar ik ben geen boer geworden om op mensen te passen. Ik wil boeren!" ■

Wisselcolumn

LENA

Een beweging van excellente schapen

Met een diploma op zak en een backpack vol levensvragen vroeg ik me 10 jaar geleden af wat ik de wereld te bieden had. Achteraf gezien paste ik toen goed in wat Roxane van Iperen beschrijft als een klasse van 'excellente schapen': ambitieuze mensen die heel hard werken, maar eigenlijk geen idee hebben waaraan. 'Het klimaat' was toen nog een ver-van-mijn-bedshow, meer iets voor ecologen en natuurliefhebbers. Ik scrollde meestal snel langs het klimaatnieuws. De ernst van de crisis drong pas tot me door toen ik *This Changes Everything* van Naomi Klein las. De onlosmakelijke verbondenheid van het klimaat en het kapitalisme die zij omschrijft, sloeg in als een bom. Nu begrijp ik dat het klimaat geen 'milieuprobleem' is, dat een kleine groep mensen moet oplossen. Deze crisis is een onvermijdelijke uitkomst van een economisch systeem dat voor de meesten van ons sowieso niet werkt – van de wooncrisis en de burn-outepidemie tot het absurde nieuws dat nu zelfs een deel van de rijkste mensen om hogere belastingen vraagt. De klimaatcrisis en het verdwaalde gevoel dat ik ervoer na mijn studie, hadden meer met elkaar te maken dan ik besepte. Beiden komen voort uit een wereldbeeld waarin het leven ondergeschikt is gemaakt aan de economie: klimaatbeleid wordt gereduceerd tot technologische vernieuwing, individuele actie beperkt tot eco-consumptie en economisch excelleren krijgt voorrang boven zingeving. Ik was verdwaald omdat ik niet mee wilde stromen in *business as usual*. Deze tijd vraagt om een fundamentele transformatie. Geen snelle pleisters plakken maar op zoek gaan naar de diepere oorzaken van de crisis. En naar een nieuw wereldbeeld. Ik zoek niet langer naar wat ik te bieden heb, maar vraag me af wat de wereld nodig heeft. Voor wie zich dat ook afvraagt: ik neem je graag mee op reis.

In april verschijnt *Wat jou te doen staat voor het klimaat, een actiegids* van *Lena Hartog*. Ze is organizer, campaigner, trainer en spreker, voerde actie voor Fossielvrij NL en is mede-oprichter van de Slow Fashion Movement.

Samen eten/De Sering

Eten is meer dan voeding alleen. *Down to Earth* gaat langs bij volkskeukens, buurtkamers en pluktuinen waar gekookt wordt met respect voor de planeet.

“Kook jij even 60 liter soep?”

In het Amsterdamse restaurant **De Sering** werken ze met goedkope vegan maaltijden aan gemeenschapszin. Samen koken en eten schept een band. “Mijn droom is dat in het hele land non-profitbedrijven met volkskeukens ontstaan.”

TEKST: MICHEL BUSSINK BEELD: DE SERING

Op loopafstand van station Amsterdam Sloterdijk, te midden van een wirwar van wegen, spoorbanen, viaducten en bouwputten, vind je op een doorleefd bedrijventerrein een voormalige fabriekshal. In die hal zit De Sering, dat onder andere de Volkskeuken herbergt. Daar kun je voor een donatie van tussen 2,50 en 7,50 euro van een maaltijd genieten. Bij TestTafel worden voor 35 euro culinaire zevengangendiners geserveerd. Allebei vegan en met een eclectische kookstijl. In één menu vind je bijvoorbeeld *bánh mì* (Vietnamees

broodje), een ganachetaart van aardpeer en vegan bouillabaisse.

Binnen is het op deze doordeweekse winteravond om zes uur al een levendige boel, met zo'n veertig eters aan lange tafels. “*All good things begin with a bowl of soup*” en “Kom Gezellig bij de Sering” staat op fleurige posters en banners. Aan de muur hangen zwart-witfoto's van landschappen en mensen naast een *pride*-vlag. Vrijwilligers achter de bar serveren drankjes en de maaltijd van vandaag: wortelsoep of snert, met brood en toppings – koriander, selderij en rodekoolcompote.

Als hoofdgerecht *mac 'n cheese*, de kaas gemaakt van cashewnoten. Facultatief als dessert: appel-kool-cake voor 1,50 euro. Een deel van de wortelsoep is nog in de maak: een Volkskeukenvrijwilliger staat met een megastaafmixer bij twee dampende zestigliterpannen.

Ontmoetingsplek

Gezeten aan een van de lange tafels, met borden erwtensoep onder onze neuzen, vertelt initiatiefnemer Daan Dorr over het ontstaan van De Sering. Om de haverklap komt een van de medewerkers hem iets vragen. Over de niet-werkende pinautomaat, of er nog meer vlierbloesemlimonade is, hoeveel de biologische wijn per glas kost. Zelf heeft hij in gastronomische restaurants gekookt in Amsterdam en op de IJslandse eilandengroep Vestmannaeyjar, maar dat bleek niet zijn ding. Wel was hij onder de indruk van de Extinction Rebellion-actie in 2019, toen activisten de weg onder het Rijksmuseum blokkeerden. Maar na die

“Of je nu eens per jaar een ui komt snijden of elke dag wil komen: doe wat werkt voor jou. Alle hulp is welkom”

actie zakte de boel weer in, zag Dorr, veel actievoerders bleken overwerkt. “Het viel me op dat mensen nog wel te porren zijn voor kortetermijn-acties, maar moeilijker voor lange termijn”, herinnert hij zich. “Volgens mij door gebrek een gemeenschapszin, zoals de arbeidersbeweging die begin twintigste eeuw nog wel kende. We leven in eenzame, geïsoleerde tijden, ook de activisten.”

de tent voor lange tijd dicht. Daarna was het geld op. Hij organiseerde vier keer een culinair TestTafel-diner om geld in te zamelen voor laagdrempelige maaltijden van een volkskeuken. Ook dat liep boven verwachting goed en sinds 2022 zit De Sering op de huidige locatie. Van dinsdag tot en met donderdag is de Volkskeuken open voor lunch en diner, van woensdag tot en met zaterdag kun je aanschuiven bij TestTafel voor het avondeten. Daarnaast is er in het pand ruimte voor concerten, feesten, trainingen, lezingen én wordt er op verzoek gekookt bij grote acties, zoals van Extinction Rebellion. De keuken van TestTafel staat onder leiding van een professionele kok en zo'n twintig betaalde medewerkers, die ongeacht functie of ervaring hetzelfde minimumloon verdienen. Elke dag werken er twaalf vrijwilligers voor de Volkskeuken. Met alle andere taken zoals administratie, vergunningskwesties en communicatie, komt het totaal aan Sering-vrijwilligers op zo'n tweehonderd.

Makkelijk en goedkoop

Er wordt vegan gekookt vanwege de duurzaamheid uiteraard. “Maar het is ook extreem makkelijk om vegan te koken, je hoeft niet met verschillende menu's te werken en het is heel goedkoop”, zegt Dorr. Het liefst zou De Sering zijn inkopen doen bij lokale biologische producenten, maar volgens hem missen die de infrastructuur om dagelijks in grote volumes te kunnen leveren. “Als we nog meer verse voedingswaren nodig gaan hebben, kunnen we misschien zelf een lokale boerderij opzetten.” Eerst maar eens vier nieuwe vrijwilligers

Dorr besloot zelf wat aan die gemeenschapszin te gaan doen door gezamenlijk te koken en te eten. Zodat mensen uit verschillende groepen elkaar makkelijker ontmoeten en een band kunnen opbouwen. Hij begon in 2019: met een compagnon serveerde hij een keer in de week een maal, in een illegaal pand zonder keuken waar het soms naar binnen regende. Het was een succes, maar door corona moest

Basissoep van De Sering

Of je nou 60 liter soep wil koken, of 150 liter om uit te delen tijdens een A12-blokkade van XR: de Sering-koks draaien er hun hand niet voor om. Lees hun recept op: downtoearthmagazine.nl/seringsoep. Wil je de basissoep thuis maken? Deel het recept dan door vijftig. Of door tien en trakteer je hele straat. Weet je niet waar te beginnen? Meld je aan als vrijwilliger en volg kooklessen bij De Sering.

welkom heten, die vanavond door Dorr worden rondgeleid. “Of je nu een keer per half jaar een ui komt snijden of elke dag wil komen: dat mag allemaal. Doe wat werkt voor jou, alle hulp is welkom”, zegt Dorr. Hij gaat de nieuwe vrijwilligers op vijf zondagen kookles geven. “Daarna moet je zelf je weg weten te vinden als je gevraagd wordt: ‘Kook jij even 60 liter soep?’”

Als het goed is, gaat in het najaar een dependance van De Sering elders in de hoofdstad van start. In De Bijlmer bijvoorbeeld, met gratis kinderopvang. “Nu kunnen alleen mensen met geld zich opvang veroorloven. Ook dat moet voor iedereen toegankelijk zijn”, licht Dorr toe. “Mijn droom is dat in het hele land non-profitbedrijven met volkskeukens ontstaan.” Tegen de nieuwe vrijwilligers: “Misschien kunnen jullie in de toekomst zelf een volkskeuken beginnen.” ■

HELP JIJ ONZE IMPACT TE VERGROTEN?

Ons werk voor het milieu en het klimaat vraagt een lange adem. Daarom is het voor ons heel belangrijk dat we voor langere tijd op je steun kunnen rekenen. Dat kan door te schenken met belastingvoordeel.

Wat is schenken met belastingvoordeel?

Het werkt zo: je schenkt minimaal 5 jaar jaarlijks een vast bedrag aan Milieudefensie. Dit leg je eenvoudig vast in een schenkingsovereenkomst. Zo zijn wij verzekerd van jouw steun. En krijg jij een deel van je gift terug van de Belastingdienst. Tip: je kan dit deel extra schenken zonder dat je daar meer voor betaalt.

Wil je weten hoe het precies werkt?

Kijk op milieudefensie.nl/schenken of neem contact op met onze relatiemanager Martine van der Heul via schenken@milieudefensie.nl

scan QR code

MATHIJS SCHENKT MET BELASTINGVOORDEEL

'Ik vind dat Milieudefensie onafhankelijk, eerlijk en zichtbaar moet kunnen blijven strijden voor een betere wereld. Ik wil graag kunnen zeggen dat ik heb geprobeerd om deze wereld beter door te geven aan de generaties na ons. Daarom schenk ik met een schenkingsovereenkomst een vast bedrag per jaar.'

Brieven

Graanrepubliek

Dankjewel voor dit mooie artikel over De Graanrepubliek. Fantastisch! Het doet me goed. Wat fijn dat dit gebeurt. Ik woonde tussen Alteveer en

Onstwedde tussen de aardappelen en zandstormen, razend over de uitgeputte grond. Boeren, tractoren, pesticiden en de leukemie waaraan ze stierven.

Zojuist luisterde ik naar de podcast DOCS, de aflevering In alle bescheidenheid #2 over Terre de Liens van Sjoerd Wartena. Wat een fantastisch werk doet deze boer. Ja, In alle bescheidenheid: laten we alsjeblieft goed voor de grond zorgen.

Karin

Wil je iets kwijt? Schroom niet en schrijf ons. We houden ons het recht voor brieven te selecteren of in te korten. Reageren kan via e-mail: redactie@downtoearthmagazine.nl of per post: Postbus 19199, 1000 GD Amsterdam.

GEZOCHT! LEDEN VOOR DE GESCHILLENCOMMISSIE

Ben jij:

- Lid van Milieudefensie?
- Ervaren in mediation of conflictbemiddeling?
- Goed in adviseren, de-escalatie en verzoening?

Dan zoeken wij jou!

Een juridische achtergrond is een pré.

Mail voor meer informatie naar: verenigingssecretaris@milieudefensie.nl

FOTO: MARIEKE WIJNTJES

Bijlo's lijstje

Wat beweegt boeren om met de trekker Europese wegen te blokkeren? Vincent Bijlo zet hun grieven op een rijtje.

- 1 No farmers, no food. Dat jullie het allemaal maar weten. En eenieder die ons een strobreed in de weg legt, die versperren we de weg met brandend hooi. Het leger heeft tanks, onze Defence Force heeft trekkers. Maar dacht u dat de staat onze diesel betaalde? Mooi niet, wij moeten overal zelf voor opdraaien.
- 2 De autobanden die we op de snelweg in brand staken, zijn winterbanden. Daar heb je toch niks meer aan in Nederland, er zijn geen gezellige ouderwetse winters meer, die hebben ze ons ook al afgepakt.
- 3 Nee, dat stikstofoverschot heeft niks met ons te maken, mensen geven ons altijd maar de schuld van alles, maar waar koeien grazen, ligt nou eenmaal stront. Moeten wij ze soms opdragen die binnen te houden? Nou dan. Jullie willen toch hamburgers eten, of niet soms?
- 4 Stikstof is juist hartstikke goed voor het milieu! We hebben nog nooit zoveel bramenjam gehad als nu, moeder de vrouw was er maar druk mee.
- 5 Bomen en planten zijn ook dol op CO2 trouwens, dat brengen wij ze, geheel gratis, alstublieft. No farmers, no trees.
- 6 Europa? Breek me de bek niet open. We krijgen er geld van ja, veel geld, en we kunnen er onze producten kwijt ja. Nou en?
- 7 Ik kon gisteren niet melken, de robot deed het niet na een software-update. Daar hoor je ze nooit over in Europa.
- 8 Ze denken daar dat als je in de haveraren knijpt de melk er vanzelf uitkomt.
- 9 We zijn gewoon tegen, mag dat niet soms? Die mensen in Brussel weten niks van boeren.
- 10 Ik zeg altijd maar zo: iedere dag BBBeter, maar as best! Nee, dat is geen verkapt dreigement, dat is gewoon zo.

TONZON

Isoleer nu de vloer met TONZON en bespaar flink op de energierekening

Lagere energiekosten en een warm huis?

TONZON zorgt al 44 jaar voor de warmste vloer met de hoogste besparing. De beste keuze voor het milieu en jezelf. Met TONZON Vloerisolatie bespaar je effectief energie en creëer je een aangename temperatuur in huis.

Dubbele aanpak, isoleren en een drogere kruipruimte

Veel kruipruimtes zijn vochtig of nat. Daarom wordt in combinatie met de Thermoskussens een stevig zeil op de bodem van de kruipruimte gelegd. Deze Bodemfolie stopt de verdamping van vocht uit de kruipruimtebodem. Dit betekent minder vocht in de woning en een optimale werking van de Thermoskussens. Daarnaast zullen leidingen en ophangbeugels veel langer meegaan.

Wil je meer informatie over vloerisolatie?
Scan de QR-code

Ook in 2024 subsidie op vloerisolatie!

Kijk op de website van de overheid (www.rvo.nl) wat je moet doen om in aanmerking te komen voor de subsidie voor woningisolatie. Je kan nu ook in aanmerking komen voor de subsidie met 1 maatregel.

